Hymnologiske Meddelelser

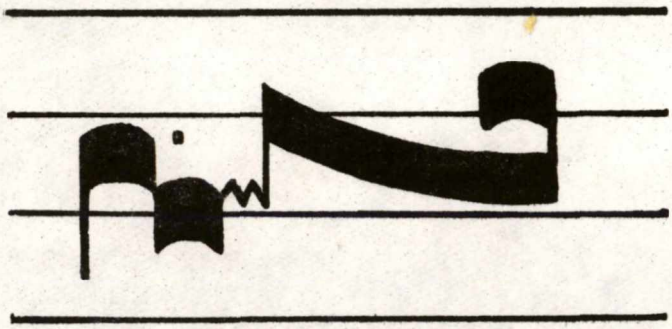

udgivet af Salmehistorisk Selskab

KØBENHAVNS UNIVERSITET
REPRO. AFDELINGEN

10. årg. 1981 nr. 1

HYMNOLOGISKE MEDDELELSER

Tidsskrift om salmer.

udgivet af Salmehistorisk Selskab

lo.årg. 1981 nr. 1

Ved pastor Anders Mallings død. (Mindeord ved Niels Knud Andersen)

NYE SALMER: Tekster af Jørgen Kristensen og Ole Sarvig ..... s. 1

Niels Knud Andersen: Hvem har redigeret vor første salmebog? ..... s. 5

Erling Brahm: Fra Gamle Testamentes Gudslovprisning til Ny Testamentes Kristuslovprisning ..... s. 37

Jens Lyster: Zwingli i Thomissøns Salmebog 1569? ..... s. 47

ANMELDELSER:

Ole Sarvig som salmist. Salmer og begyndelser til 198o'erne (ved Leif Ludwig Albertsen) ..... s. 53

Note i anledning af Sarvigs salmer (ved Jens Lyster) ..... s. 57

Thomas Kingo: Sange og salmer sunget og spillet af Ingolf Olsen (ved Thomas Viggo Pedersen) ..... s. 59

Haderslev Stiftsbog 198o. Artikel af Holger Lissner (ved Henrik Fibiger Nørfelt) ..... s. 61

Dansk Musik Antologi. Den danske Guldalder (ved Henrik Fibiger Nørfelt) ..... S. 63

LÆSERNE SKRIVER

Om takt og tone. Eller toner og betoning i Litaniet in fine (ved S.T. Vestergaard) ..... s. 64

Alle Ting er Underlige. Et Notabene til Erik A. Nielsens artikel om pietismen og kønsrollerne (ved Helge Noe-Nygaard) s. 66

IAH-kongres i Oxford i august. Ved Jens Lyster ..... s. 68

Rettelse til tekst i HM 198o/3-4 s. 154 ..... s. 7o

FAVØRTILBUD ..... s. 7o

EFTERLYSNING ..... s. 7o

FORFATTERNES ADRESSER ..... s. 7o

ISSN o1o6-494o

VED PASTOR ANDERS MALLINGS DØD

Pastor Anders Malling døde efter længere tids sygdom onsdag den 3.marts, kun få dage efter sin 85-årsdag.

Pastor Malling har en væsentlig andel i den øgede interesse for salmer og salmehistorie, der har gjort sig gældende i de sidste årtier. Gennem et langt liv har pastor Malling - myreflittig som han var - dyrket salmehistorien, og det var en selvfølge, at han med sit omfattende kendskab til salmelitteraturen fik sæde i den ministerielle kommission, hvis arbejde resulterede i Den danske Salmebog. I et lille skrift, Kampen om salmebogen, 1949, har han givet et interessant nærbillede af kommissionens arbejde.

Efter at have været sognepræst i Brøns i mere end 40 år tog Malling i 1963 sin afsked og bosatte sig i Sorø, hvor han nu fik et langt otium til arbejdet med sit hovedværk Dansk Salmehistorie I-VIII. Første bind udkom i 1962, og i 1978 kunne værket afsluttes med udsendelsen af bind 8. De første 5 bind omfatter salmernes historie, bind 6-7 indeholder digterbiografier, medens sidste bind skildrer de danske salmebøgers historie. Dansk Salmehistorie eller MALLING vil i lange tider fremover være en uundværlig håndbog for alle, der beskæftiger sig med de danske salmer.

Samtidig med at pastor Malling var beskæftiget med sin salmehistorie, lagde også Kirkehistorisk Institut beslag på denne flittige mands arbejdskraft, og det er især denne side af hans virke, vi her vil mindes. Det gælder arbejdet med Dansk Salmeregistrant, der er en registrering af alle danske salmer (også uden for de officielle salmebøger) indtil 1700. Arbejdet ledede af et tilsynsråd, bestående af prof. Billeskov Jansen, prof. Arnholtz og undertegnede, men det daglige arbejde havde pastor Malling og hans studentermedhjælpere. Registreringsarbejdet, der kom til at strække sig over 7-8 år, begyndte i 1967 i instituttet på Vodroffsvej, og da dette i 1971 flyttede til Købmagergade, fortsatte man her, i eget lo-

kale, hvor registranten nu er opstillet. I Dansk Salmeregistrant, 1976, har Malling redegjort for registrantens tilblivelse, indretning og benyttelse. Pastor Malling var desuden med i den salmestudiekreds, som vi i flere semestre havde på Vodroffsvej, og som blev den spæde begyndelse til Salmehistorisk Selskab og Hymnologiske Meddelelser.

I de år pastor Malling var knyttet til instituttet, lærte jeg ham ret at kende, mild og munter, elskværdig og hjælpsom. Ofte har vi drøftet salmehistoriske spørgsmål, og vor fælles interesse skabte en gensidig fortrolighed, der hjalp med til at løse praktiske vanskeligheder og problemer i den rækkefølge, de opstod. Megen tid og mange kræfter, mange rejser mellem Sorø og København krævede det nye hverv, som pastor Malling påtog sig som emeritus. Han var glad for samarbejdet med studenterne, og han gik med stor interesse op i denne nye opgave, der jo også var en opmuntring og støtte for hans samtidige arbejde med salmehistorien. Salmeregistranten med dens mange mange kartotekskort i solide stålskabe vil være et meget vigtigt arbejdsredskab for nuværende og kommende salmeforskere. Det må have været en glæde og tilfredsstillelse for pastor Malling at se afslutningen af disse to store arbejder.

Det er vemodigt at tænke på, at pastor Malling ikke er mere. Men hans værk lever. Ligesom salmehistorien står Dansk Salmeregistrant på Institut for Kirkehistorie som et stadigt minde om, hvad vi skylder Anders Malling.

Niels Knud Andersen.

J E S U S L E V E R

Mel.: Jesus han er syndres ven. DDK 225.

1.

Jesus lever, jeg med ham!
Døden ikke mig forskrækker.
Ud af graven mørk og klam
skal jeg, når hans røst mig vækker,
i hans lys forklaret gå;
det forlader jeg mig på.

2.

Jesus lever, og al magt
over verden er ham givet.
Mig han gav i dåbens pagt
del med sig i guddomslivet.
Hvad han loved sine små,
det forlader jeg mig på.

3.

Jesus lever! Fri er jeg,
skal ej mer med skam mig gemme.
Skam få den, som vægrer sig,
når Gud holder fest derhjemme!
Til min far jeg frit kan gå;
det forlader jeg mig på.

4.

Jesus lever, og hans hånd
gennem fristelser mig fører.
Ren af hjertet gør hans Ånd;
ham mit hele liv tilhører.
Om jeg falder, han vil stå;
det forlader jeg mig på.

5.

Jesus lever, og jeg ved:
Ingen magt mig nu kan skille
fra Gud Faders kærlighed,
lige stærk i storm og stille.
Den, som beder, han skal få;
det forlader jeg mig på.

6.

Jesus lever! Døden nu
indgang er for mig til livet.
Når jeg mærker dødens gru,
Jesus har den trøst mig givet,
at til ham jeg sige må:
Dig forlader jeg mig på!

C.F. Gellert 1757 (EKG 89)
Jørgen Kristensen 1978

Gellerts fornemme påskesalme, nu fast bestanddel af tyske salmebøger, har aldrig vundet indpas i den danske, skønt allerede Hans Pontoppidan i "Samlinger af christelige Sange", 1788 blandt sine Gellert-oversættelser kunne tælle også "JEsus lever, og ieg med".
Red.

DYBT FAVNET DAG OG NAT.

Dybt favnet dag og nat!
Min skat!
Jeg ser.
Jeg ser. Jeg ser.
Jeg ser, hvor Du
fra rummets slut
nu alle lænker
har os brudt
- på Golgatha.
Halleluja!

Forenet dag og nat!
Min skat!
Jeg ser.
Jeg ser. Jeg ser.
Jeg ser, hvor du
i denne nat
slet ingen grænser
har os sat!
På Golgatha.
Halleluja!

Ole Sarvig 1981

Å, GUD, VÆR DU MIN ÅNDE

1

Å, Gud, vær du min ånde
i dagens lyse bad!
Og lær min sjæl at bede,
at den kan blive glad.

2

Du, som omslutter tiden
og hvert et skridt, Du ser:
Vi, som gik skilte veje,
er nu forsamlet her.

3

Lær os at bede, Herre,
og lægge synden bag.
Og tal med vore munde
i denne nye dag!

4

Hvad ville Du, vor Herre,
fra rummets fjerne pragt,
på denne nære klode
med lys´ og mørkes pagt?

5

I verdens dybe gåde
lod Du os blive til:
En tåreregn fra dybet.
Sig, er det os, Du vil?

6

Er vi Dit ansigts væde
under Dit blik, som ser?
Er vore tårers strømme
Dit vejr, som nu er her?

7

Er *vi* den glæde, Herre,
i rummets dybe sang,
den sjæl, som du har ønsket
af duft og stof engang?

8

Da er vi nære, Herre,
og skælver i dit smil:
Du ser, og vi ser ikke.
Du er, og vi er til.

9

Den unge gamle verden,
for Dig et øjeblik
ufatteligt fra Jorden,
er denne stjernes prik.

10

Er den det nye rige,
Du blændet drømte dér,
hvor tidløsheden syder
og stjernealtet sner?

Var vi da altid, Herre,
Din længsels fjerne mål.
Og græd Du, når Du så´ os
i verdensaltets bål?

Ole Sarvig 1981

Hosstående tre tekster af Ole Sarvig gengives her med forlagets tilladelse som tekstprøver fra den nye digtsamling "Salmer og begyndelser til 1980'erne", Gyldendal 1981. Se hertil Leif Ludwig Albertsens anmeldelse længere fremme i dette nr.

GUD MENNESKE, GUD VANDRINGSMAND

Gud Menneske, Gud Vandringsmand,
som færdes dybt i sindets land,
mød os i angstens tid og skov,
Du talte om, imens vi sov.

Så gådefuldt, at vi er til
som skæbne mellem dyr og Gud.
Sig os, Du klare, hvad Du vil
i dunkelheden. Løs os ud!

Vi lytter under stjerners hær
til Dine skridt, som kommer nær.
Vi lytter stumt ved dagens strøm
i livets sært tilblevne drøm.

Bag tidens larm og rædselsråb
er Dine nære skridt vort håb:
Når helved´ svider Jordens kind,
da luk os ind. Og vær vort sind.

Vi kalder Dig fra tidens rand,
Du ene, rene vandringsmand:
Alverden falder - vi i Dig,
opstandne Gud - fra vores vej.

I sjælens nat Din kærlighed
brød gennem søvnen: Du er klar,
Du eneste, som er og var
og lod os ane evighed!

Ole Sarvig 1981

HVEM HAR REDIGERET VOR FØRSTE SALMEBOG?

VED NIELS KNUD ANDERSEN

Malmøsalmebogen 1529 - den ældste bevarede danske salmebog - er trykt i Rostock af bogtrykkeren Ludwig Dietz, der i disse år udgav flere danske skrifter. Kun ét eksemplar er bevaret, indbundet sammen med et tillæg med nye salmer og sange fra 1536 [1]. Hvem der har redigeret og udgivet Ludwig Dietz' danske salmebog, siger bogen selv intet om, men i forordet til det nævnte tillæg fra 1536 oplyser han, at den salmebog, han udsendte i 1529, var et ordret eftertryk af "en liden dansk salmebog", som Hans Meyer, borger i Rostock, samme år havde ladet trykke i Magdeburg. Meyers udgave var trykt med små typer, som ældre mennesker havde vanskeligt ved at læse, derfor havde Dietz genoptrykt den i større format. Det er hans forklaring eller undskyldning, men iøvrigt var det dengang ganske almindeligt, at bogtrykkerne på denne måde eftertrykte eller stjal hinandens bøger.

Den danske salmebog fra 1529 er altså udgivet af Hans Meyer og trykt i Magdeburg. Denne udgave er nu tabt, vi har kun Dietz' ordrette optryk fra samme år. Hans Meyer er iøvrigt ikke ukendt på det danske bogmarked. Han var bogbinder og "bogfører" i Rostock. Han tog mod danske bestillinger og udgav også for egen regning danske bøger. Han benyttede Michaelisbrødrenes trykkeri i Rostock, sidste gang i 1528. Det kom i vanskeligheder under reformationskampen og ophørte året efter. I 1529 gik Hans Meyer derfor med sin danske salmebog til Magdeburg, et vigtigt centrum for tysk bogproduktion. Også mange danske bøger blev trykt her, bl.a. Tausens postille og Palladius' alterbog. Der er ingen grund til at betvivle Dietz' oplysning om Hans Meyers førsteudgave af den danske salmebog, men naturligvis er det ikke den tyske bogfører, der har samlet alle de danske salmer og redigeret bogen.

Vor vigtigste kilde til den ældste danske salmehistorie er som bekendt Hans Thomissens salmebogsfortale 1569. Initiativet udgik fra reformatorerne i Malmø. Den fromme mand hr. Claus Mortensen blev i året 1527 kaldet til Malmø for at prædike det hellige evangelium og straffe pavens vildfarelser. I det næstfølgende år 1528

udsatte han nogle tyske salmer på vort danske mål, og med sin medbroder hr. Hans Spandemagers råd og hjælp lod han ved prenten i Malmø den første danske salmebog udgå. "Hvilken blev siden i det år 1529 og 1534 forbedret af dem og af hr. Arvid Pedersen... og af nogle gudfrygtige mænd i Jylland, foruden hvad der er tilføjet af en og anden, så tit som den blev på ny igentrykt".

Af de her nævnte udgaver af den danske salmebog er kun den fra 1529 bevaret i Dietz' eftertryk. At førsteudgaven blev trykt i Magdeburg, ikke som Claus Mortensens fra 1528 i Malmø, skyldes åbenbart, at den ifølge forordet har været udstyret med noder. Oluf Ulricksens beskedne trykkeri i Malmø havde ikke nodetryk. Det havde Dietz heller ikke, hvilket også fremgår af andre samtidige skrifter fra hans trykkeri. Derfor mangler noderne i vor udgave, medens bemærkningen herom i forordet er blevet stående uændret. At bogen i 1529 er blevet "forbedret" af Claus Mortensen og Arvid Pedersen, som Thomissen oplyser, betyder i datidens sprogbrug, at den er blevet "forøget" eller udvidet med nye salmer. Næsten enhver ny udgave

Een ny
hãdbog / med
Salmer or aan
delige loffange. wd/
dragne aff then hellige
schrifft. som nw ÿ then Ch=
ristne forsamling (Gud til
loff oc mennisken til sali=
ghed) siunges. Med then
Danske Oresang. Messe.
Afftensang oc Nat=
sang.
DORHEIT MACHT ARBEIT
Trycht ÿ Rozstock.

Fig. 1. Malmøsalmebogen 1529, den ældste danske - og nordiske - salmebog. Titelblad. Titlen, hvis 1., 3. og 5. linie er trykt med rødt, er indrammet af en dobbelt titelramme, bestående af balusteragtige søjler med små atlanter, der bærer topstykkerne. Desuden border med bladværk og dyr. Typisk renæssanceornamentik. Nederst læses valgsproget DORHEIT MACHT ARBEIT. Titelrammen er ikke fremstillet til salmebogen. Bogtrykkeren Ludwig Dietz har haft flere sæt rammestykker af denne art, der kendes fra andre af hans udgaver.

af de tyske og danske salmer reklamerer på titelbladet med, at bogen er "forbedret og forøget". Nye salmer er føjet til dem, man i forvejen havde. En nyredaktion med omordning af salmestoffet har ikke fundet sted. Den tabte udgave fra 1528 er altså optaget i den bevarede fra 1529 som dennes første og ældre del, og vi kan med en vis sandsynlighed påpege, hvor det nye i 1529 begynder.

Nedenfor bringes en oversigt over bogens indhold. Den består af to dele, først den egentlige salmebog (A), og derefter messen (B), bogens anden del. De ved salmerne anførte årstal gælder ældste bevarede udgave. I de højtyske salmetitler er ortografien normaliseret.

A SALMEBOGEN

(Til ottesang)

1. I Jesu naffn begynde wÿ
   In Jesu Namen heben wir an. 1524

2. O Gud wÿ loffue teg
   Te Deum. Prosa.

3. Kom Gud skaber helligeaand
   Komm, Gott Schöpfer, heiliger Geist. Luther. 1524.

4. Benedidet være Israels Gud
   Benedictus (Sakarias' Lovsang). Prosa.

(Til aftensang)

5. Nw frygder eder alle Christne mend
   Nun freut euch, lieben Christen gmein. Luther. 1524.

6. Israels wdgang aff Egypten
   Im Ausgang Israel von Egypten. Erfurt 1525. Sl. 114-115. Prosa.

7. Christum wÿ skulle loffue nw
   Christum wir sollen loben schon. Luther. 1524.

8. Myn siæl (taler Maria) ophoyer Herren
   Magnificat (Marias Lovsang). Prosa.

(Til natsang)

9. O Herre Gud miskunde teg
   Dansk fadervorsalme.

10. Loffuer Herren alle hedninge
    Sl. 117. Prosa.

11. Forlad nw thÿn swend o Herre
    Nunc dimittis (Simeons Lovsang). Prosa.

(Blandede salmer)

12. Gud fader bliff tw nw med oss
Gott der Vater wohn uns bei. Luther. 1524.

13. Her Christ Gud faders eenborne søn
Herr Christ, der einig Gottes Sohn. Elisabeth Cruciger. 1524.

14. Men wÿ leffue paa iorden her
Mitten wir im Leben sind. Luther. 1524.

15. O Gud aff himmelen see her til
Ach Gott vom Himmel sieh darein. Sl. 12. Luther. 1524.

16. Saa taler then vwÿse mund
Es spricht der Unweisen Mund. Sl. 14. Luther. 1524.

17. Then daarlig mund han siger saa
Anden oversættelse af samme.

(Jul)

18. Nw lader oss alle tacke Gud wor Herre
Grates nunc omnes. Sekvens. Prosa.

19. Loffuit være tw Jesu Christ
Gelobet seist du Jesu Christ. Luther. 1524.

2o. Eett lidet barn saa ærefult
Ein Kindelin so lavelick. Nedertysk. 153o.

21. Nw er fød oss Jesus Christ
Efter Resonet in laudibus.

(Påske)

22. Christ laa ÿ dødzens bond
Christ lag in Todesbanden. Luther. 1524.

23. Kyrie Gud fader forbarme teg offuer oss
Påskekyrie. Prosa.

24. Guds Engel sidder hooss graffuen
Sedit angelus ad sepulchrum. Liturgisk sang.

25. Aerens konnig o Christe
Efter Regina coeli. Mariaantifon. Synges som vekselsang sammen med

O Fader wdi himmelen
Efter Königin der Himmel. 15. årh.

26. Christus Jesus for oss offrid
Victimae paschali laudes. Sekvens.

27. Christ stod op aff døde
Christ ist erstanden. Dansk før reformationen.

Indskudsvers til foregående .

(Tillæg 1529?)

28. Herren sagde til mÿn Herre
Sl. 11o. Prosa. Fr. Wormordsen. 1528.

29. Hwor fore stormede the hedninge
Sl. 2. Prosa. Fr. Wormordsen. 1528.

3o. Herre hvem skall haffue sÿn bolig
Sl. 15. Prosa. Fr. Wormordsen. 1528.

31. Kom Helliaand herre Gud
Komm, heiliger Geist, Herre Gott. Luther. 1524.

32. Ware Gud icke med oss thenne tÿd
Wär Gott nicht mit uns diese Zeit. Sl. 124. Luther. 1524.

33. Allene Gud ÿ the høge wære ære
Alleine God jn der hoege sy eere. Nic. Decius. 1525.

34. O Herre Gud benaade meg
Erbarm dich mein, O Herre Gott. Sl. 51. E. Hegenwalt. 1524.

35. Jesu som er wor salighed
O Jesu aller salicheit. Nedertysk. 1525.

36. Hellig er Gud fader
Hillich is God de vater. Sanctus. Nic. Decius. 1531.

37. O Guds lam vskyldig
O Lam Gades vnschüldich. Agnus Dei. Nic. Decius. 1531.

(Arvid Pedersens samling?)

38. Hwo som wil leffue Christelig
Mensch, willst du leben seliglich. Luther. 1524.

39. Nw bede wÿ then Helliaand
Nun bitten wir den Heiligen Geist. Luther. 1524.

4o. Guds søn er kommen aff himmelen nid
Es ist das Heil uns kommen her. P. Speratus. 1524.

41. Wÿ loffue teg alle Jesu Christ
Gelobet seist du Jesu Christ. Luther. 1524.

42. Eet lidet barn saa løsteligt
Ein Kindelin so lavelick. Nedertysk. 153o.

43. Aal then gantske Christenhed
Efter Resonet in Laudibus. Arvid Pedersen.

44. Med glæde oc fred far ieg nw heen
Mit Fried und Freud ich fahr dahin. Luther. 1524.

45. O Fader wor barmhiertig oc god
O Fadher wåår barmhertigh och godh. Olaus Petri (?). 153o.

46. Alleneste Gud ÿ himmerig
Alleine God jn der hoege sy eere. Nic. Decius. 1525.

47. Alleluia thet bør oss altÿd siunge
Fröhlich wollen wir Alleluia singen. Sl. 117. J. Agricola. 1524.

48. Jesu Christ teg tacke wÿ
Arvid Pedersen.

49. O Wor fader wÿ bede teg
Vater unser wir bitten dich. S. Pollio. 1525.

5o. Till teg rober ieg aff hiertens grund
Aus tiefer Not schrei ich zu dir. Sl. 13o. Luther. 1524.

51. Loffuer Gud ÿ fromme Christne
Arvid Pedersen. Efter Lobt Gott Ihr frommen Christen. L. Hailmann (?).

52. Capitan Herre Gud fader mÿn
Capitan Herr Gott Vater mein. "Markgrev Casimirs Vise". 1525.

53. Wag op Wag op ÿ Guds naffn
Wach auf in Gottes Namen. H. Sachs. 1525.

54. Jesus Christ wor frelsermand
Jesus Christus, unser Heiland, der den Tod. Luther. 1524.

55. Nw wille wÿ Christne siunge
Victimae paschali laudes. Vekselsang med
Christ stod op aff døde som indskudsvers.

56. O Christe hwor wor thÿn kundskab
O Christe wo war dein Gestalt. H. Sachs. 1525.

B MESSEN

1. Adjutorium nostrum
Sl. 124,8 og 1o7,1

2. Confiteor med absolution.

3. Aff diybsens nød rober ieg til teg
Auf tiefer Not schrei ich zu dir. Sl. 13o. Luther. 1524.

4. Kyrie Gud fader alsomhøgeste trøst
Kyrie. Nedertysk.

5. Gloria ære oc pryss wære Gud ÿ thet høgeste
Gloria in excelsis Deo. Prosa.

6. 2 kollekter. Fra Erfurtmessen 1526 og Luthers Deutsche Messe 1526.

7. Epistel. 1. Kor. 11,17-29.

8. Gladelig wille wÿ Alleluia siunge
Fröhlich wollen wir Alleluia singen. Sl. 117. J. Agricola. 1524.

9. Evangelium. Johs. 6,24-58.

10. Wÿ tro allsammen paa een Gud, himmels skabere
Wir glauben all an einen Gott. Luther. 1524.

11. Nw bede wÿ then Helliaand
Nun bitten wir den Heiligen Geist. Luther. 1524.

12. Prædiken

13. Nw er oss Gud miskundelig
Es wollt uns Gott gnädig sein. Sl. 67. Luther. 1524.

14. Fadervorparafrase. Fra Deutsche Messe.

15. Hellig, Hellig, Hellig æst tw Herre Gud Sabaot
Sanctus. Prosa.

16. Indstiftelsesordene.

17. Teg være loff oc prÿss o Herre Christ
Tibi laus salus sit Christe. Liturgisk sang.

18. O Guds lam
Agnus Dei. Prosa.

19. Nadverformaning. Slutningen af fadervorparafrasen i Deutsche Messe.

2o. Kommunion.

21. Jesus Christus er wor salighed
Jesus Christus, unser Heiland, der von uns. Luther. 1524.

22. Gud være loffuit oc benedidet
Gott sei gelobet und gebenedeit. Luther. 1524.

23. Kollekt og velsignelse. Kollekten fra Deutsche Messe.

24. Gud fader wdi himmerig
Dansk budordssalme.

25. Præfation.

(Fra "det svenske eksemplar")

26. Then som will een Christen hede
Then som wil en Christen heta. Olaus Petri(?). 153o.

27. O Jesu Christ som mandom togh
O Jesu Christ som mandom togh. Olaus Petri(?). 153o.

28. O Herre Gud aff himmerig
O Herre gudh aff himmelrich. Olaus Petri(?). 153o.

Vor salmebog begynder altså med en dansk tidesangsordning (A 1-11). Af titelbladet (jfr. nedenfor og fig. 1) fremgår, at den består af "ottesang", "aftensang" og "natsang". De to sidste har i bogen overskriften *Til afftensang* og *Till Natsang*, medens overskriften er udelandt ved den første. Bortset fra tidesangen er der ikke angivet nogen inddeling af salmerne. Det betyder dog ikke, at de står i tilfældig rækkefølge. Her skal blot nævnes gruppen med julesalmer (A 18-21) og påskesalmer (A 22-27), der viser, at en ordning efter kirkeåret tidligt har været tilstræbt. Det nye, som er føjet til i 1529, begynder åbenbart med de tre Davidssalmer (A 28-30), der er taget fra Fr. Wormordsens psalteroversættelse, Rostock 1528. De to bibelske salmer i tidesangen (A 6 og 10) er oversat fra tysk. Hvis Claus Mortensen havde kendt Wormordsens oversættelse, da han lavede sin første sangbog i 1528, havde han formentlig taget sine to salmer herfra. Derefter kommer to salmer af Luther samt nogle nedertyske oversættelser, bl.a. af den nordtyske digter og reformator Nic. Decius. Det drejer sig om nye sange. Den ældste tyske kil-

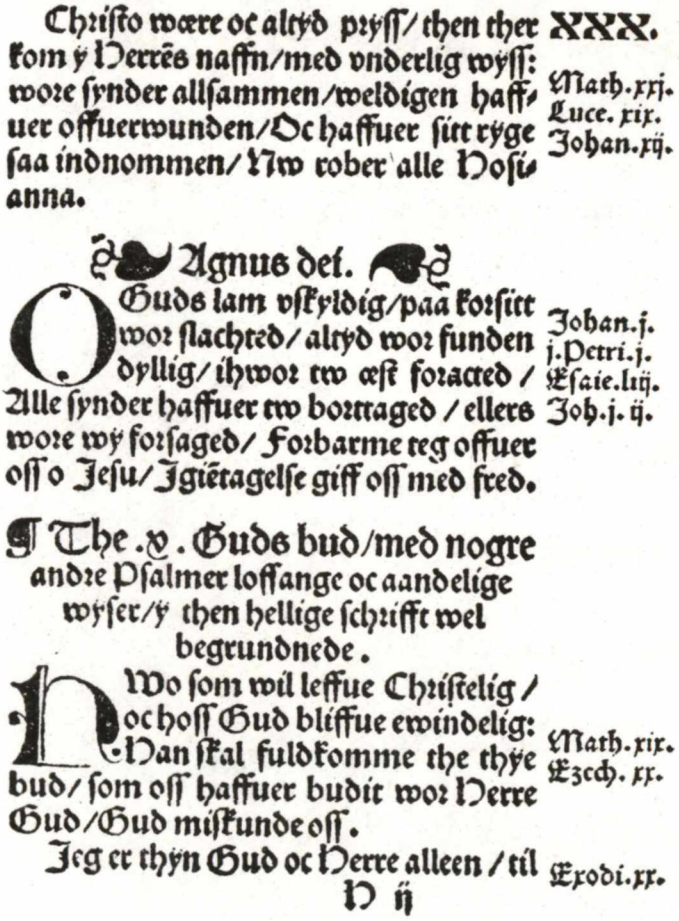
Christo wære oc altyd pryss/ then ther kom ÿ Herrēs naffn/ med vnderlig wyss: wore synder allsammen/ weldigen haffuer offuerwunden/ Oc haffuer sitt ryge saa indnommen/ Nw rober alle Hosianna. XXX.

Math. xxj. Luce. xix. Johan. xij.

Agnus dei.

O Guds lam vskyldig/ paa korsitt wor slachted/ altyd wor funden dyllig/ ihwor tw æst foracted/ Alle synder haffuer tw borttaged/ ellers wore wÿ forsaged/ Forbarme teg offuer oss o Jesu/ Jgiētagelse giff oss med freed.

Johan. j. j. Petri. j. Esaie. liij. Joh. j. ij.

The. x. Guds bud/ med nogre andre Psalmer loffange oc aandelige wyser/ ÿ then hellige schrifft wel begrundnede.

Hwo som wil leffue Christelig/ oc hoss Gud bliffue ewindelig: Man skal fuldkomme the thÿe bud/ som oss haffuer budit wor Herre Gud/ Gud miskunde oss.

Math. xix. Ezech. xx.

Jeg er thÿn Gud oc Herre alleen/ til

Exodi. xx.

N ij

Fig. 2. Med titeloverskriften til "Hwo som wil leffue Christelig" (A 38) begynder et nyt afsnit i bogen, formentlig Arvid Pedersens salmer. Bemærk bibelstederne i randen. De to ældste salmebøger, 1529 og 1533, er forsynet med marginalskriftsteder som bevis for salmernes overensstemmelse med den sande bibelske lære.

de til de to sidste (A 36-37) er Rostocksalmebogen 1531. Det største bidrag til den forøgede udgave i 1529 er de følgende 19 salmer og sange, A 38-56. Der kan næppe være tvivl om, at det drejer sig om en oprindelig selvstændig samling. Den har egen titeloverskrift ved første salme: De ti Guds bud, med nogle andre salmer, lovsange og åndelige viser, i den hellige skrift vel begrundede. Der er her også flere paralleloversættelser af salmer, der allerede er oversat tidligere i bogen eller under messens salmer (jfr. indholdsoversigten). Desuden finder vi her fire salmer (A 43, 46, 48 og 51), der ifølge Palladius skyldes Arvid Pedersen [2]. Denne gruppe er åbenbart Arvid Pedersens bidrag til den nye salmebog i 1529. Hermed ender bogens salmedel. Til sidst står som slutningssentens *Mit haab er Christus*, der måske har været redaktørens valgsprog eller symbolum.

Bogens anden del er den såkaldte Malmømesse, den ældste evangeliske gudstjenesteordning på dansk. Hans Thomissen oplyser, at Malmømessen, "den kristelige evangeliske messe på dansk", er udgivet af Claus Mortensen, der "lod den prente i Malmø af Oluf Ulricksen anno 1529". Et eksemplar af denne udgave er bevaret [3]. Claus Mortensens messeordning omfatter både messens prosatekster og de faste gudstjenestesalmer. Redaktøren har optaget messen in extenso i salmebogen, dog med en række småændringer. Sidst i bogen har der inden registret været et par blade tilovers, og da man dengang ikke ødslede med papiret, har redaktøren her indføjet tre svenske salmer, direkte oversat efter det svenske forlæg. I den sidste mangler et vers, som der ikke var plads til på siden.

Vi har hermed fået et overblik over indholdet i Malmøsalmebogen 1529. Ifølge Hans Thomissen er det altså i første række Claus Mortensen og Arvid Pedersen, der har ydet bidrag til den. Af Thomissens oplysning fremgår ikke, hvor bogen er trykt, eller hvem der har redigeret den, men nogen må jo som redaktør have tilrettelagt bogen og gjort manuskriptet færdigt til trykning. Redaktøren har bl.a. formuleret titlen, skrevet den interessante fortale, tilføjet de svenske salmer og udarbejdet registret. Måske har han også skrevet overskrifterne til de mange nye salmer og til de forskellige afsnit af bogen. Det er på forhånd nærliggende at antage, at en af reformatorerne i Malmø har påtaget sig dette arbejde, inden man bestilte bogen til trykning hos Hans Meyer. I første omgang ville man vel tænke på Claus Mortensen, der i 1528 udgav tidesang-

bogen og senere messen. Det er dog efter datidens udgiverpraksis også muligt, at redaktøren har været en medhjælper hos Hans Meyer, der jo til sine danske udgivelser må have haft en dansk kontaktmand. Det er spørgsmålet om salmebogens redaktør, vi her vil sætte i fokus. Da vi ikke ved, hvor langt hans arbejde og indflydelse på bogen har strakt sig, og da hans bog blev grundlaget for de følgende udgaver af den danske salmebog, savner dette spørgsmål ikke interesse.

Vi vil først se på bogens titelblad og forord. Det er tydeligt, at redaktøren har benyttet en tysk salmebog som forbillede.

Den mest udbredte tyske salmebogstype i 152o'erne er de såkaldte Erfurtenchiridier ("enchiridion", håndbog). Det drejer sig om to næsten ens samlinger, der i 1524 - det store salmeår i tysk reformationshistorie - blev udgivet af bogtrykkerne Maler og Loersfeld i Erfurt, et centrum for den folkelige evangeliske sang. Erfurtenchiridierne blev i de følgende år optrykt og eftertrykt adskillige gange i forøget skikkelse. Fra 1526 indeholder de også bibelske salmer og andre liturgiske tekster til den reformerede tyske tidesang, "Die deutsche Vesper", "Die deutsche Complet", "Die deutsche Metten" (matutin, "ottesang"). Fra 1527 føjes til de tre tidegudstjenester den tyske messe, et uddrag af Luthers Deutsche Messe fra 1526. En tilføjelse på titelbladet oplyser, at bogen nu også indeholder disse gudstjenester. Nürnbergenchiridierne fra 1526 og 1527 består af to dele, ligesom Malmøsangbogen, nemlig den egentlige salmedel med tidesangen, samt Nürnbergmessen. Enchiridiernes titel varierer lidt. Den formulering, som benyttes af Loersfeld i 1525 og 1526, har særlig interesse i vor sammenhæng [4]. Den danske titel viser, at vor redaktør som forlæg har benyttet en salmebog af denne type:

> *Enchiridion Geystlicher gesenge vnd psalmen so man itzt (Got zu lob) ynn der kirchen singet, gezogen auss der heiligen schrift.*
>
> *En ny handbog, med Psalmer oc aandelige lofsange, wddragne aff then hellige schrifft, som nw ÿ then Christne forsamling (Gud til loff oc mennisken til salighed) siunges. Med then Danske Otesang. Messe. Afftensang oc Natsang.*

I den danske titel er "håndbog" oversættelse af "enchiridion". Iøvrigt hedder nogle af enchiridionudgaverne "Handbüchlein". *Geystlicher gesenge vnd psalmen* er blevet til *Psalmer oc aandelige lofsange*, med en mere korrekt rækkefølge, men "lovsange" skulle blot ha-

ve været "sange". Også de to følgende led, *so man itzt* (jetzt) *(Got zu lob) in der kirchen singet* og *gezogen auss der heiligen schrift*, er direkte overtaget. I parentesen er tilføjet *oc mennisken til salighed*. For stærkere at understrege at salmerne er uddraget af skriften, er de to led ombyttet i den danske version, så det synes at være den hellige skrift, der nu synges i den kristne forsamling. Den sidste sætning i den danske titel viser, at det tyske forlæg har været en af de senere udgaver, der også indeholdt tidesangen og messen, med en bemærkning herom på titelbladet. I de tyske udgaver står disse tekster sidst i bogen, og efter det danske titelblad ville man vente det samme her, medens vor salmebog begynder med tidesangen. Titlen svarer ikke rigtig til indholdet. Det skyldes, at Malmø 1529 jo er en forøget udgave af Claus Mortensens nu tabte tidesangbog fra 1528.

Efter titelbladet følger *Fortalen til lesseren*, der ligeledes stammer fra det tyske forlæg. Det er en fri oversættelse af Luthers kendte fortale i Wittenbergkorsangbogen 1524.

Luther havde ikke medvirket ved udgivelsen af de første salmesamlinger i 1524, der alle er bogtrykkerpublikationer. Men endnu samme år udgav han sammen med Johan Walther i Wittenberg "Ein Gesangbüchlein". Den var beregnet for den flerstemmige korsang - til forskel fra de ovennævnte sangbøger for menigheden - og består af flere stemmehefter. Tenorstemmen bringer teksterne og Luthers fortale. Det er her vi finder hans ofte citerede ord om salmen og salmesangen som en form for evangeliets forkyndelse. Wittenbergkorsangbogens fortale blev p.g.a. Luthers anseelse straks optaget i enchiridionudgaverne og blev på denne måde meget udbredt.

Den danske oversættelse er en udvidet og selvstændig gengivelse af det lutherske forlæg. Det er interessant at sammenligne de to tekster.

Luthers fortale består af tre korte afsnit. Først henvises til, at ingen kristen jo kan være uvidende om, at det er godt og Gud velbehageligt at synge åndelige sange ("geistliche Lieder"). Ikke alene har vi profeters og kongers eksempel i Det gamle Testamente, men det har også været almindelig sædvane fra den ældste kristenhed. Ja, Paulus indfører dette 1. Kor. 14, og Kol. 3 påbyder han at synge åndelige sange og salmer af hjertet for Herren, "auf dass dadurch Gottes Wort und christliche Lehre auf allerlei Weise gefördert und geübet werden".

Derfor har jeg sammen med nogle andre, for at gøre en begyndelse, samlet nogle åndelige sange, "das heilige Evangelium, das jetzt durch Gottes Gnade wieder bekannt geworden ist, zu treiben und in Schwang zu bringen, dass auch wir uns rühmen möchten, wie Moses in seinem Gesang tut, Exod. 15, dass Christus unser Lob und Gesang sei und dass wir nichts zu singen noch zu sagen wissen sollen als Jesus Christus, unsern Heiland, wie Paulus, 1. Kor. 2, sagt".

Sangene er udsat firstemmigt, for at ungdommen, der jo skal oplæres i musica og andre kunster (videnskaber), kan slippe boleviserne og de kødelige sange og i stedet lære "etwas heilsames, und also das Gute mit Lust, wie den Jungen gebührt, einginge". Jeg mener heller ikke, at alle kunster skal slås til jorden af evangeliet, som nogle sværmerånder hævder. Jeg vil gerne se alle kunster, især musikken, i Hans tjeneste, der skabte dem. Luther beder derfor enhver from kristen tage vel imod denne sag. Verden er desværre alt for lad til at opdrage og lære den arme ungdom [5].

Den danske oversættelse anfører langt flere bibelske eksempler og skriftsteder end Luther som bevis for den nye evangeliske sangs berettigelse. Luther nævner de gammeltestamentlige profeter og konger, medens vor redaktør har et længere persongalleri: *Konger, Propheter, Widuer* (enker), *gode gudfryctige mend oc qwinner ÿ thet gamle Testamente, huilke strax nar Gud haffde bewÿst thennom nogen merckelig welgierning, haffue siungit oc wærid Gud ther fore tacknemmelige, bode med Psalmer, aandelige wÿser oc lofsange.* Først henvises til Exod. 15, Israels børns lovsang til Gud for befrielsen fra den ægyptiske og Faraos trældom. Dernæst til den kongelige profet David, som med allehånde strengespil og salmer har sunget og lovprist Gud for den nåde og sejr, han gav ham. Efter endnu en række henvisninger til gammeltestamentlige sange følger et længere, selvstændigt indskud: Da vore forfædre har været Gud så taknemmelige for hans velgerninger i Det gamle Testamente, hvor meget mere bør da vi kristne, som Gud har vist så stor nåde og ubegribelig barmhjertighed, være ham taknemmelige. Derfor bør vi synge salmer og lovsange både med hjerte og mund i denne nådefulde tid, i hvilken han har sendt os sit ord og nåde og forløst os fra Faraos og det ægyptiske fængsel og trældom, det er fra djævelens magt og syndens trældom. Denne lange indviklede passage, måske med reminiscenser fra Luthers 2. afsnit, skal understrege, at vor tak til Gud skal give sig udtryk i lovsang. Befrielsen fra det ægyptiske fan-

genskab, der plejer at være billede på pavedømmet og reformationen, tolkes her typologisk om djævelens magt og syndens trældom, som Kristus har befriet os fra, jfr. Luthers henvisning til 1. Kor. 2,2 og salmen "Christ laa ÿ dødzens bond" (A 22), hvis tildigtede vers 9 er en interessant parallel til teksten her [6].

Derefter følger de nytestamentlige bevissteder. I 1. Kor. 14 har Paulus selv indstiftet en sådan lovsang, Kol. 3 påbyder han den og Efes. 5 "bruger han noget nær samme ord". Afvigende fra forlægget citeres Kol. 3, 16-17 in extenso. Som vi nedenfor skal se, lægger redaktøren megen vægt på den paulinske trias: salmer, lovsange og åndelige viser. Til oversættelsen har han ikke benyttet Christiern II.s Ny Testamente 1524 og heller ikke Luthers oversættelse, antagelig har han selv gengivet teksten efter Vulgata: *Lærer oc paaminder hwer andre indbyrdis med Psalmer oc lofsange oc aandelige wÿser, med naade, siungendis Herren ÿ eders hierte, oc alt hwad ÿ giøre med ord eller med gierninger, thet giører alt sammen wdi Herrens Jesu naffn, tackendis Gud fader wid hanwm.*

Endvidere henvises til Marias, Sakarias', Simeons og englenes lovsange, som det dog vil føre for vidt at citere, *"thÿ wil ieg for kortheds skyld paa thenne tyd gaa thennom for offuer.* Derfor, fromme læser, følgende alle disse eksempler og forbilleder, både fra Gammel og Ny Testamente, har vi her i en god mening samlet nogle salmer og åndelige viser, ladet dem omhyggeligt prente og flittigt korrigere og *med then hellige schrifft wel bewernid.* Herved tænkes på de mange marginalskriftsteder, der er anført ud for de enkelte salmer. Endelig er "mesteparten" trykt med deres noder og stemme, hvorledes de bør synges, så at de, hvor de kommer hen, kan beholde deres rette tone og melodi [7].

Det sidste, karakteristiske afsnit i vor fortale er en selvstændig bearbejdelse af Luthers 3. afsnit med tilføjelse af de sætninger i 1. og 2. afsnit, der endnu ikke var benyttet. Det lyder:

Paa thet att Guds ord oc Euangelium ther med motte flittelig fordis oc fremmis oss alle til een siæls hugswalelse. Ther med forhaabendis een orsage wd att komme, att løsactige, syndige oc vbeqwemme bolewÿser (som ere ophoff oc grund til møgen synd oc fwlhed) motte affleggis oc fortryckis, som ere (tess wær) nw møget almenlige. Oc att børn oc vnghe folk motte nw ÿ thet stæd tilwennis att lære Psalmer oc aandelige wÿser, som ere een begyndelse oc rood til all hellighed, tugtiget oc godhed. Oc thennom icke alsomeniste

siunge vdwortis med munden, men oc saa indwortis med hiertet, tagendis ther aff een god forbædring. Saa att Christus allene motte være wor lofsang, oc wÿ inthet andet skulde wÿde att siunge eller tale en Christum Jesum wor frelser mand allene.

Dette sidste afsnit begynder altså med den ovenfor citerede sætning fra 1. afsnit i Luthers fortale, og som en passende afslutning er sat ordene fra Luthers 2. afsnit, det hele løsrevet fra den oprindelige sammenhæng. Luthers omtale af den flerstemmige korsang, der jo ikke passede her, er udeladt, og det samme gælder hans syn på musikkens og de øvrige videnskabers betydning. Derimod kan man i Malmø af hjertet tilslutte sig hans ønske om, at de nye evangeliske viser hos ungdommen må fortrænge de uartige sange, og dette tema behandles her udførligere. Man håber, at de løsagtige, syndige og "ubekvemme" boleviser, som er årsag til megen synd og "fulhed", og som nu desværre er meget almindelige, må aflægges, og at børn og unge mennesker i stedet må vænnes til at lære salmer og åndelige viser, som er en begyndelse og rod til al hellighed, tugt og godhed. De skal ikke blot synge dem "udvortes" med munden, men også "indvortes" med hjertet, og deraf få "en god forbedring".

I dette fromme ønske kunne reformatorer og bibelhumanister mødes. Fr. Wormordsen forestillede sig, at hans Davidssalmer (1528) skulle synges i hjemmene og på gårdene og der afløse drankeres og boleres løsagtige viser, som nu var meget udbredt. I dedikationen til rigsråd Anders Bille og fru Petronilla udtaler han sig udførligt herom, og i ord og vendinger, der minder om salmebogsfortalen. Blandt de nye salmer i 1529 er som nævnt også tre Davidssalmer fra Wormordsens oversættelse. Måske har salmebogsredaktøren også benyttet hans forord.

Endnu må nævnes et karakteristisk træk for den danske fortale. Hver gang Luther siger "geistliche Lieder" gengives det "salmer og åndelige lovsange" eller "salmer og åndelige viser". Det skyldes en forskellig sprogbrug. Luther kalder alle de nye evangeliske salmer eller sange for "åndelige sange" (geistliche Lieder el. geistliche Gesänge). Det gælder både bearbejdelser af de bibelske salmer og sange, de latinske hymner og de senmiddelalderlige tyske sange, samt de nye frie reformationsviser. Det er altsammen "åndelige sange", ikke "salmer", som Luther alene bruger om de bibelske salmer. Luthers friere opfattelse trængte dog foreløbig ikke igennem. Man vedblev at synge "salmer og åndelige sange", jfr. også en-

chiridiernes titel. Gendigtninger af Davidssalmer kaldes stadig salmer og har som overskrift den bibelske salmes nummer og latinske betegnelse (efter Vulgata). Som fællesnavn for de nye salmer og sange bruges dog "sange", ikke som i Danmark "salmer", ligesom bogen hvori de findes, kaldes en sangbog.

Vi vender nu tilbage til spørgsmålet om vor salmebogs redaktør. Dens titel og fortale har, som vi ovenfor har set, et stærkt bibelsk eller biblicistisk præg. Bibelautoriteten påberåbes som støtte for den nye evangeliske sang. Salmerne er "uddraget af skriften" og "beværnet" med skriften, og de mange marginalskriftsteder skal vise, at salmerne er i overensstemmelse med den sande bibelske lære. Alt dette stemmer godt med Malmøprædikanternes skrifter, der både i titel, forord og ved mange tekst- og marginalhenvisninger påberåber sig skriftautoriteten. Endog deres salmebog er altså redigeret på denne måde, og det samme gælder Claus Mortensens messebog, medens kun nogle få tyske sangbøger fra den første reformationstid har marginalskriftsteder. Forordet og bogen som helhed er i smuk overensstemmelse med Malmøprædikanternes reformationstype. Det er da nærliggende at antage, at en af dem har redigeret den.

I første række står Claus Mortensen. Den følgende undersøgelse peger dog ikke på ham som vor salmebogs redaktør.

Vi vil først sammenligne hans messeudgave med salmebogsmessen. Det er den samme messeordning; prosatekster, salmer etc. er identiske, men i salmebogsmessen forekommer i overskrifter og rubrikker en række småændringer, hvis sigte er at forenkle teksten og modernisere sproget. Det er ikke Claus Mortensens hånd, vi sporer her. Nedenfor anføres nogle eksempler, der kunne suppleres med flere tilsvarende.

Først titlen. Claus Mortensens messe fra 1529 hedder i Oluf Ulricksens ovennævnte separatudgave *Thet cristelighe messze embedhe paa dansche*. Den har en kort fortale og efterskrift, der er udeladt i salmebogsmessen. Denne følger umiddelbart efter bogens salmedel, titlen er ændret: *Her effter følger thet hellige Euangeliske Messe embede, som nw ÿ then Christne forsamling siunges. Med twenne skøne formaninge til folkit.* Tilføjelsen "som nw ÿ then Christne forsamling siunges", er overtaget fra bogens hovedtitel, uden tvivl af redaktøren. Den anden tilføjelse, "Med twenne skøne formaninge til folkit" sigter til Luthers fadervorparafrase og nadverformaning (B 14 og 19). Denne "salgsfremmende" oplysning skyldes også redak-

Fig. 3. Efter bogens første del, salmerne, følger umiddelbart anden del med messen, kun adskilt ved Mit haab er Christus, måske redaktørens valgsprog.

fore ieg wil myn tro fraa menniſken wen de/allene Herre thyn ord ere glædē myn: XLVII. Rom.x.
the lære meg teg rett kende.

Mit haab er Chriſtus.

Her effter følger thet hel-
lige Euangeliſke Meſſe embede /
ſom nw y then Chriſtne forſamling ſiun
ges. Med twenne ſkøne formanin
ge til folkit.

Adiutorium noſtrum.
Wor hielp wære y Herrens naffn/ Pſal. cxxiij
Som ſkapte himmel oc iorden.
Bekender Herren forthi han er god/ Pſalm. cv.
oc hans barmhiertighed er ewig. oc. cxvj.

Confiteor.
Een kort bekendelſe y Guds anſigt.
IEg arme ſyndige menniſke be- Pſalmo. l.
kender Gud almectigſte / myn
ſkabere oc forløſere/ att ieg icke al
lene haffuer ſyndet med tancker/ ord/ oc
gierning/men er oc ſaa vndfangen y ſyn
A). iij

tøren. Nadverformaningen har i Claus Mortensens messebog overskriften: En kort formaning *till folken* og særdeles til dem, som ville annamme Christi testamente. Vor redaktør har i teksten udeladt "til folket", men har det i titlen.

Et gennemgående træk i salmebogsmessens redaktion i forhold til messebogen er, at lange forklarende overskrifter og andre liturgiske anvisninger forkortes, brugen af latinske formler begrænses, ligesom sproget moderniseres. Et typisk eksempel er salutationen før kollekten: "Herren være med Eder. Koret eller forsamlingen svarer Et cum spiritu tuo. Og med din ånd", der forkortes til "Herren være med Eder. Svar. Og med din ånd". I salmebogsmessen rettes "christen forsamling" (menighed) altid til "den" kristne forsamling, ligesom "christen forsamlings tjener" bliver til "præsten". Lange overskrifter forkortes. Værst er det gået ud over slutningssalmen (B 24), en budordssalme, hvis korte overskrift nu lyder: De ti Guds budord, som lærer os alt det, vi er Gud pligtige", medens Claus Mortensens oprindelige tekst fortsætter: "og vor næste, nyttige til at synges af hjertet, bekendes med munden og holdes med troen til Gud og med gerningen til vor broder og søster, om vi ville blive salige med Gud evindelig". Interessant er episteloverskriften (B 7), fordi ordet epistel hører til de substantiver, hvor genusskifte forekommer [8]. Messebogen har: "Her efter læses *en epistel* enten af Det gamle eller ny Testamente", medens vor redaktør bruger neutrumformen: "Her efter må man læse enten *thette effterfølgende Epistel eller eet andet* i Det gamle eller ny Testamente". I Christiern Peder-

sens udgave af Malmøsangbogen 1533 er dette rettet til ".... enten *denne effterfølgende Epistel eller en anden* ...", og denne form har også de følgende salmebogsmesser. Wormordsens messehåndbog, Malmø 1539, der ifølge forordet er redigeret af Claus Mortensen, har ligeledes epistel*en* [9].

En konferering af teksterne i de to udgaver viser selvsagt mange mindre varianter, men det er interessant at konstatere, at messebogen 1529 i nogle tilfælde benytter tekstformer, der afviger fra salmebogens, men genfindes i messebogen 1539, der som nævnt er redigeret af Claus Mortensen. Et par eksempler skal her nævnes. "Af dybsens nød" (B 3) hedder i messebogen 1529 "Af dybhedsens nød", og denne form er bibeholdt i 1539. Det er den gammeldanske genetivsform for neutrumsubstantiver. I Wormordsens oversættelse begynder sl. 13o: Herre, ud af dybheden råber jeg til dig. Salmebogen har "Af dybsens nød", der på tilsvarende måde er den gamle genetivsform af dybet" (jfr. "alterens sakramente", "korsens galge"). Her anvendes ordet dybet i st. f. dybheden. I samme salme v. 2 har salmebogsmessen "for dig ingen sig *røme* kan". Christiern Pedersen 1533 har følt dette som en germanisme og retter til *rose*, og denne læsemåde har også udgaverne 1553 flg. Men messebogen 1529 har *berømme* ligesom 1539 og også Hans Thomissen 1569. Et tilsvarende eksempel forekommer i "Nu er os Gud miskundelig" (B 13). Denne salme er indført i Paulus Helies optegnelsesbog, der formentlig har den oprindelige tekst, da det tildigtede doksologiyers endnu mangler her [10]. Salmebogen og messebogen 1529 har en række fælles varianter, men i v. 1, "sit ansigt over jorderig, det lader han over os skinne", har Claus Mortensen stadig den oprindelige tekst. Således også 1539 og Thomissen, medens salmebogen ændrer til "det lader han nu skinne", hvilket gentages i 1533 og 1553 flg.

Salmebogsmessen synes at være en bearbejdet udgave af Claus Mortensens messe. Naturligvis kan redaktøren have benyttet et andet, nu ukendt forlæg, men i alle tilfælde er det usandsynligt, at Claus Mortensen selv skulle have foretaget disse ændringer. Det er ikke ham, der har redigeret vor salmebog. Endnu kan tilføjes nogle iagttagelser, der peger i samme retning.

Vi går ud fra, at salmebogen 1529 som ovenfor nævnt er en forøget udgave af den tabte salmebog 1528. Den sidste er inkorporeret i 1529-udgaven som dennes første del. Vel kan redaktøren have ændret et og andet, men den indledende tidesangsordning har stadig visse

"støberande", hvorved den afviger fra det nye, som er tilføjet i 1529, men stemmer overens med messebogen, altså et nyt argument for, at den virkelig stammer fra Claus Mortensens sangbog.

De bibelske salmer, både prosaoversættelser og versificerede, har i 1529 ligesom i de følgende udgaver salmens nummer og latinske betegnelse som overskrift. Det gælder dog ikke de to salmer i tidesangen, sl. 114-115 og sl. 117 (A 6 og 1o), der kun har "In exitu Israel de Egypto" og "Laudate dominum omnes gentes". Redaktøren har ladet denne uregelmæssighed passere, men dog korrigeret den i registret (der af mange grunde må være udarbejdet af ham). I registret er overskrifterne til bogens salmer og prosatekster som regel medtaget. Det gælder også vore to Davidssalmer, hvor redaktøren ved begge har tilføjet deres numre. Vi kan her et øjeblik øjeblik vende tilbage til messen. I denne indgår sl. 13o, "Af dybsens nød" og sl. 67, "Nu er os Gud miskundelig" (B 3 og 13). De kaldes blot "De profundis" og "Deus misereatur nostri", men også i dette tilfælde er deres nummer tilføjet i registeroverskriften. En anden undtagelse fra regelen, som vor redaktør ikke har gjort noget ved, er "Gladelig wille wÿ Alleluia siunge" (B 8). Den bruges som Hallelujasang og kaldes "een lofsang med Alleluia". I virkeligheden er det jo ikke en "lovsang", men en salme, Agricolas gendigtning af sl. 117. En anden oversættelse findes i Arvid Pedersens afsnit, "Alleluia thet bør oss altÿd siunge" (A 47), med den korrekte overskrift "Then cxvj. (efter Vulgata) Psalme. Laudate dominum omnes gentes". Både i tidesangen og i messen har Davidssalmerne altså kun den latinske overskrift. Det samme er tilfældet i messebogen 1529. Dette lille beskedne træk viser sporene efter Claus Mortensen.

Til tidesangen hører også de tre nytestamentlige cantica: Benedictus, Magnificat og Nunc dimittis (A 4, 8 og 11). Claus Mortensen bruger kun de latinske navne. "Benedidet wære Israels Gud", Sakarias' Lovsang, kaldes blot Benedictus. Dette har redaktøren ikke været tilfreds med. I forordet kalder han sangen "Zacharie spaadom oc lofsang", og denne formulering er tilføjet i registeroverskriften.

Claus Mortensen kender sin (latinske) Bibel. Vi slutter med det bedste eksempel. Fadervorsalmen "O Herre Gud miskunde teg" (A 9), har som overskrift "Wor fader, som gaar med the noder ther Deus misereatur siungis med", altså sl. 67, men der menes den "danske" sl.

67, "Nu er os Gud miskundelig" (B 13)! Denne måde at angive melodien på er unægtelig kun for de bibelstærke. Hvorledes vor redaktør bærer sig ad, viser den første af hans svenske salmer, "Then som wil een Christen hede" (B 26), der har melodihenvisning til "Saa taler then vwÿse mund" (A 16), den danske bearbejdelse af sl. 14, "Dixit insipiens in corde suo" [11].

Det er altså ikke Claus Mortensen, der har redigeret vor salmebog. Den næste mulighed er Arvid Pedersen, der jo var storleverandør af nye salmer i 1529.

Men det er heller ikke ham. Ser vi nærmere på hans salmegruppe (A 38-56), findes der her flere spor, som peger i anden retning.

Olaus Petris "O Fader wor barmhiertig oc god" og Pollios "O Wor fader wÿ bede teg" (A 45 og 49), har begge som overskrift *Wor fader*, hvorved angives, at det er en fadervorsalme (jfr. også registret). Det er rigtigt for den sidstes vedkommende, men helt misvisende for Olaus Petris trinitarisk formede bøn. Dog går den videre under denne betegnelse i de følgende udgaver, et vidnesbyrd om den omhu, hvormed de første danske salmebøger er redigeret! Det gælder naturligvis ikke Hans Thomissen 1569. Her står den ikke under rubrikken Fadervor, men under Guds ord-salmer. Overskriften i 1529 kan umuligt stamme fra oversætteren, men må skyldes redaktøren, der blot har læst de første ord. Og desuden kunne han i dette tilfælde ikke finde nogen vejledning i den svenske kilde, der næppe har haft overskrifter. Han har haft samme besvær, da han oversatte de tre sange fra "det svenske eksemplar" (B 26-28). Overskrifterne her må også være skrevet af redaktøren. Vi kender nu de fire svenskere fra *Några Gudhelige Wijsor vthdragne aff then Helga Skrift*, 153o [12], der ikke har overskrifter, hvad "det svenske eksemplar" sikkert heller ikke har haft.

Det var lettere med de tyske oversættelser, hvis overskrifter, men en enkelt undtagelse [13], alle kendes fra tyske sangbøger. De må være afskrevet efter den, der har tjent som forbillede for den danske. Men også her er der fejl. "Guds søn er kommen aff himmelen nid" (A 4o), den første af de tre Speratus-sange fra 1524, har ligeledes en forkert overskrift, *Een wÿse til att bekende troen med, ÿ thet gamle oc ny Testamente begrundet* (fig. 4). Den svarer ikke til salmens indhold. Det skyldes, at den hører til den anden af de tre Speratus-sange, "In Gott glaub ich", der er en Credo-gendigtning. Sangene er trykt i den første lille samling i 1524, den så-

wy icke frøcte skendzel eller død/men fast
y troen bliffue / mod dieffuelsens falske
list/lad ingen ting oss driffue/ fraa wor
frelser Jesu Christ/Kyrioleys.

¶ Een wyse til att bekende troen
med/ y thet gamle oc ny Testa-
mente begrundet.

Esaie.ix. GUds søn er kommen aff himme
len nid/thy han oss inderlig elste/
wore gierninger ere vduelig/ the
Esaie.lxvj. kunde oss icke frelse/Thy tro wy alle paa
Jesum Christ/ att han er all wor salig-
hed wist / oc haffuer oss himmerig for
hwerffuit.

Nwad Gud y loffuen oss budit had-
Roma. viij de/ tha wy thet icke kunde giøre / Thy
wore wy vnder Guds wrede alle/ wor
bøn wilde han ey høre/ Wy skulde wæ-
Lenit. xix. re gode aff hiertens grund/ men wy ere
onde y alle stund / all wor krafft er for-
derffuit.

Roman. ij. Dog meente wy saa y wor blindhed/
att Gud hadde loffuen wdgiffuit/ret ly
ge som wy hadde sielff kundit / alt eff-
ter hen-

Fig. 4. Bl. 31v. Salmen med den forkerte overskrift (A 4o). DS 436. Hans Thomissen 1569 udelader overskriften.

kaldte Achtliederbuch. Den som Arvid Pedersen har oversat, "Es ist das Heil uns kommen her", kaldes "Ein lied vom gesetz vnd glauben", og det dækker indholdet. Den "forkerte" overskrift går tilbage til Erfurtenchiridiet 1524, hvor Achtliederbuchs formulering er lidt forkortet, *Ein gesang Docto. Sperati, zu bekennen den glauben, auss dem alten vnnd newen Testament gegrundet* [14]. Også i dette tilfælde er det rimeligt at antage, at fejlen ikke skyldes den, der som oversætter har arbejdet med salmeteksten, men redaktøren. Speratus' sange hørte til den ældste gruppe af Wittenbergsalmer fra 1524. De blev optaget i alle følgende udgaver af den tyske sangbog og har derfor også stået i den, som redaktøren har liggende foran sig for at finde den salme, som Arvid Pedersen har oversat. Men også her er det gået lidt for stærkt, og således kan fejlen være opstået.

Men er det redaktøren, der har skrevet de to overskrifter, gælder det måske også andre. Arvid Pedersens egen salme, "Lover Gud, I fromme kristne" (A 51) hedder *Een gantske skøn Euangelisch wÿse om Guds ord oc lærdom*. Ordet "gantske" betyder her "meget", "særdeles [15]. Den almindelige betegnelse er En skøn vise eller En kristelig vise. Ingen andre af bogens salmer præsenteres med så rosende ord. Det er vel ikke sandsynligt, at digteren selv på denne måde ville reklamere for sit værk. Det er redaktørens rigtige karakteristik af Arvid Pedersens reformationsvise.

Vi vil nu se på titeloverskriften ved første salme (A 38) *The x Guds bud, med nogre andre Psalmer lofsange oc aandelige wÿser, y*

then hellige schrifft wel begrundnede. Vi har her den paulinske trias i helt samme formulering som i fortalen, og den gentages nedenfor i registeroverskriften, *Eet Register offuer thenne Sangbog. Wdi hwilket man kan lettelig opsøge oc finde saa mange Psalmer, lofsange, aandelig wÿser, oc hwess andit her er begrebit ÿ thenne bog* (fig. 6). Salmerne er "ÿ then hellige schrifft wel begrundnede", ligesom "Guds Søn er kommen af Himmelen ned" er "ÿ thet gamle oc ny Testamente begrundet". Titlen er således i smuk overensstemmelse med bogens hovedtitel og forord, hvorefter salmerne er "uddraget af den hellige skrift" og "med den hellige skrift beværnet". Men også udtrykket *The x Guds bud* i titeloverskriften synes at være redaktørens formulering. Det bruges også om den svenske budordssalme (B 26), ligesom registret samler bogens tre salmer af denne art under rubrikken *The x Guds bud* (bogstav T). Denne betegnelse for budede forekommer ikke i Arvid Pedersens tekst. I v. 1 bruges "the thÿe bud", efter det lutherske forlæg, i det tildigtede v. 7 siges "budord". Den svenske salme, der er direkte oversat, har tre gange "budord". Messens slutningssalme hedder i Claus Mortensens messeudgave 1529 *The x budord*. Det er i salmebogsmessen rettet til *The x Guds budord*, men bibeholdt i messebogen 1539.

Af de mange ovennævnte detaljer, der kunne synes at være af blot marginal interesse, vil vi nu drage den konklusion, at det ikke er Arvid Pedersen, men en redaktør, der har skrevet samlingens titel og ligeledes salmeoverskrifterne. De kan ikke uden videre inddrages i en undersøgelse af Arvid Pedersen som salmedigter eller i tolkningen af hans salmer [16]. Tilrettelæggelsen af salmestoffet til den planlagte udgave har været redaktørens opgave. Muligvis har også marginalskriftstederne hørt til redaktionsarbejdet. Det gælder i hvert fald de tilsvarende tyske udgaver. I messen er skriftstederne overtaget fra Claus Mortensens messebog, med visse udeladelser. Om den rækkefølge, hvori salmerne nu står, går tilbage til Arvid Pedersen eller skyldes udgiveren, kan vi ikke vide. Det er vanskeligt at afgøre, om ordningen er tilfældig, eller om der er tilløb til en disposition. Der er smågrupper af sammenhørende salmer, men en gennemført saglig ordning foreligger ikke.

Resultatet af den foregående undersøgelse må blive, at det heller ikke er Arvid Pedersen, der har redigeret vor salmebog. En tredje mulighed er Hans Olufsen Spandemager, Claus Mortensens kollega i

Fig. 5. Arvid Pedersens Aleneste Gud i Himmerig, en af den danske reformations kernesalmer, forekommer første gang her (A 46).

oss wære/saa bliffue wy alle reene giord/ XXXVII
oc pryse wor Gud y sanning/ aff Jesu
Christi ewige ord/then wy tacke alle sam
men/nw siungendis alle AMEN.

Gloria in excelsis deo.

ALeneste Gud y himmerig/wæ j. Timot. j.
re loff oc pryss for all syn naade/ Luce.ij.
ther han haffuer giord y iorde-
rig/y tesse samme naadelige dage. Paa
iorden er kommen stor glæde oc fred/
menniskerne maa wæl glædis wid/ Luce.ij.
Guds ynnist oc gode wilie.

Wy loffue wy pryse wy neye teg/ wy
tacke teg for thyn erlighed/O herre Gud
fader y himmerig/tw haffuer oss giord Roma.v.
stor kierlighed. Alting haffuer tw y thyn ij.Pa.xx.
macht oc wold / hwad tw wilt haffue
fram / kan ingen forholde / wel them
ther teg kunde frøcte.

O Jesu Christ Guds eneste søn/som Johan. iij.
hooss Gud fader sidder/tw som haffuer j. Petri.iij.
frelst all menniskens køn/oc oss med Gud
forliger / formiddels thit blod oc horde
død/haffuer tw løøst oss aff synd oc nød

R

Malmø, der ifølge Hans Thomissen bistod med "råd og hjælp" ved udgivelsen af sangbogen i 1528. Dette udtryk er dog så ubestemt, at vi ikke kan slutte noget heraf. Thomissen har i sin salmebog anført Spandemagers navn ved tre salmebearbejdelser, hvoraf de to første fremkom i 1533-udgaven. Iøvrigt vides intet om ham af interesse i vor sammenhæng.

Man kunne også pege på Fr. Wormordsen. Da han i sommeren 1528 udsendte sin salmeoversættelse, stod han endnu sammen med Paulus Helie, men snart efter sluttede han sig til reformationen og blev i februar 1529 ansat i Malmø. Tre af hans salmer er som nævnt optaget i 1529, og måske er der også i forordet spor af hans oversættelse. Trods dette fingerpeg er han dog næppe bogens udgiver. Den ligner mere en bogtrykkersalmebog.

Til sidst vil vi prøve en anden indfaldsvinkel. Det er den tyske bogfører Hans Meyer, der har ladet bogen trykke i Magdeburg. Man antog tidligere, at førsteudgaven var trykt i Malmø, både Meyers og Dietz' udgaver var derfor eftertryk, og det var da ligetil, at reformatorerne i Malmø både havde leveret de nye salmer og udgivet bogen. Denne opfattelse er nu forladt, den tabte Malmøudgave har ikke eksisteret. Herved opstår spørgsmålet om bogens redaktør. Vi har ovenfor forgæves søgt ham blandt prædikanterne i Malmø. At Claus Mortensen og Arvid Pedersen har forbedret bogen, kan kun betyde, at de har bidraget med nye salmer, og mere kan man heller ikke slutte af Hans Thomissens oplysning. På den anden side er det også klart, at der ikke kan være tale om bogens tyske udgiver Hans

Meyer. Det ret omfattende arbejde med den danske salmebog, som vi ovenfor har fået et indtryk af, kan umuligt skyldes ham. Men naturligvis har Hans Meyer til sine danske publikationer haft en dansk medhjælper. Det gælder også Ludwig Dietz i Rostock. Hans forord i tillægget 1536 må være skrevet, eller i hvert fald oversat, af en anden. Måske er det da Hans Meyers danske medarbejder, der har redigeret Malmøreformatorernes salmebog. At han har haft en væsentlig indflydelse på den færdige bog er ikke i modstrid med datidens udgiverpraksis, hvorefter forlæggere (bogtrykkere) også påtog sig opgaver, der i vor tid hører til forfatterens område.

Desværre kender vi ikke Hans Meyers danske eller dansktalende kontaktmand. Hans navn forekommer ikke i bogen, men måske har han alligevel sat sit stempel i den. Det er ovenfor antydet, at den sentens, der afslutter bogens første del, *Mit haab er Christus* (fig. 2), kan være udgiverens valgsprog. Og da vi nu har set, at det er redaktøren, der har skrevet bogens titel, undertitler og de nye salmeoverskrifter, lyder det plausibelt, at det også er ham, der med denne sidste sætning har sat punktum for bogens salmedel. Sådanne valgsprog eller symbola var som bekendt meget yndede og anvendte i datiden. Det er dog kun lykkedes at finde dette i to andre skrifter, og af dem har kun det ene interesse i vor sammenhæng [17]. I den danske oversættelse af Urbanus Rhegius' udlægning af trosbekendelsen, "De tolv artikler af vor kristelige tro", Rostock 1528, står til sidst, lige før registret, *Mit haab er Christus*. Oversætteren kendes ikke, sproget synes forskelligt fra salmebogsfortalens. Skriftet er trykt af Michaelisbrødrene og udgivet af Hans Meyer, fremgår det af kolofonen: *Tryct i Rozstock hoss the brødre i sancti Michaelis Closter Anno domini 1528 Then 14 dagh Mensis May. Oc findis til købs i Rozstock til Hans Meyers bogebinders. Oc ij Kiøbnehaffnn til Hermen Køsters i klæboerne ij then hwide Swan* [18]. Det ser ud til, at den danske oversættelse er udgivet af Meyer for egen regning. Han har, sikkert med rette, regnet med, at den kunne interessere bibelhumanistisk-reformkatolske læsere. Selv om det drejer sig om et udbredt opbyggelsesskrift af den kendte lutherske teolog, er der her tale om en katolsk udgave. Rhegius' polemiske fortale er udeladt, efter registret er der blevet plads til nogle katolske kateketiske småstykker, og endelig er bogen altså trykt hos Michaelisbrødrene, ligesom Wormordsens salmer og Helies oversættelse af Luthers Betbüchlein. Bogen hører

hjemme i denne bibelhumanistiske sammenhæng.

De to danske udgaver, den evangeliske salmebog og det katolske opbyggelsesskrift, har altså det til fælles, at de begge er udgivet af Hans Meyer. Da de desuden er omtrent samtidige, er det rimeligt at antage, at "Mit haab er Christus" stammer fra samme person, måske den anonyme danske redaktør, der på denne måde efter datidens skik har indskrevet sit symbolum i sine to bøger.

Skade at vi ikke kender ham. Hans salmebog blev grundlaget for de følgende udgaver og satte lange spor i dansk salmebogshistorie. Christiern Pedersen har i 1533 bearbejdet fortalen, men derefter optoges den uændret i alle følgende udgaver indtil Lübeck 1568. Det ser endog ud til, at Hans Thomissen i 1569 har ment, at denne fortale, altså oprindelig Luthers fra 1524, nu havde hjemstavnsret i den danske salmebog. I hvert fald bringer han inden sit eget udførlige forord *Doctor Morten Luthers Fortale*, nu naturligvis i ny korrekt oversættelse. At han dog også har skelet til den gamle danske fortale viser to interessante eksempler. Medens Luther blot henviser til de gammeltestamentlige profeter og konger, nævner Thomissen "Propheters oc Kongers, *Item Gudfryctige Mends oc Quinders* exempel i det gamle Testamente". Samme tilføjelse findes, som vi ovenfor har set, i den danske fortale 1529. Og ligesom denne i et indskud understreger, at vor tak til Gud skal give sig udtryk i lovsang, har Thomissen efter de bibelske eksempler et lille nyt afsnit: "Gud har jo gjort vort hjerte, sind og mod lystigt og glad ved sin elskelige søn, som han gav os til en genløselse fra synden, døden og djævelen. Derfor hvem sådant tror, den kan ikke andet end med lyst og glæde synge og tale herom, at andre det også høre og annamme kunne. Men den som ikke vil synge og tale derom, det er et tegn til, at han ikke tror det". Det er dog ikke Thomissens egne ord, men nogle linier fra Luthers fortale til Babsts salmebog 1545 [19], som han i al stilhed har flyttet hertil!

Det er værd at bemærke, at en ny dansk salmebog i 1569 stadig optager Luthers fortale fra 1524, der nu var gået af brug i de højtyske salmebøger og kun bevaret i nedertyske [20]. Det kan også hænge sammen med, at Thomissen, i overensstemmelse med den dogmatiske "stramning", der finder sted i disse år, har ønsket at understrege, at hans salmebog var luthersk. I sit forord siger han, at Luthers, Justus Jonas', Paul Ebers og andres navne er føjet til deres salmer til vidnesbyrd om, at vi i Danmark prædiker og bekender den sande

Fig. 6. Den udførlige registeroverskrift forklarer omstændeligt, hvorledes man skal finde bogens salmer og sange. Salmenumre er en langt senere tids opfindelse. I lin. 5 er "begerbit" trykfejl for "begrebit". Registret er ordnet alfabetisk, dog således at salmerne under hvert bogstav står i den rækkefølge, hvori de forekommer i bogen. En gennemført alfabetisering har først Hans Thomissens Salmebog. Og mens vi i 1529 og senere udgaver selv må finde ud af, om salmen står på bladets højre eller venstre side, har Thomissens register i første tilfælde et punktum efter bladtallet.

¶ Eet Register offuer thenne Sangbog. Wdi hwilket man kan lettelig opsøge oc finde saa mange Psalmer / lossange / aandelig wyser / oc hwess andit her er begerbit y thene bog. Oc staar ther hooss hwer sang eet tal paa hwilkit blad han findis y bogen / oc samme tal finder man altyd ouerst paa hwert blad paa then første syde.

A

Allene Gud y the høge. Blad. xxvii.
Oll emiAc [illegible] xxxvii.
Aal then gantske Christenhed. xxxv.
Alleluia thet bør oss altyd siunge xxxvii.
¶ Psalmus. cxxiv. De profundis.
Aff diubses nød raaber ieg til teg xlvii.

B

¶ Zacharie spaadom oc lossang Benedictus.
Benedidet wære Israels Gud oc Herre. vii.

C

Capitan Herre Gud fader myn. xlii.
Nym-

evangeliske lære, ligesom den i Wittenberg lærtes af Luther, Melanchthon og andre, og endnu læres. Det så da smukt ud, at bogen som indledning havde "Doctor Morten Luthers Fortale" i stedet for "Fortalen til leseren". I alle tilfælde kom Luther nu til at skrive forord i den danske salmebog til langt ind i det følgende århundrede.

Den fortale, som vor redaktør affattede i 1529, indledte således en lang tradition i dansk salmebogshistorie. Men på et andet område kom han ikke til at danne skole. Det gælder sprogbrugen salme eller sang, salmebog eller sangbog. I den tidligere citerede registeroverskrift kalder han bogen *thenne Sangbog*, og som fællesbetegnelse for dens salmer, lovsange og åndelige viser bruger han "sang", ikke salme: *Oc staar ther hooss hwer sang eet tal paa hwilkit blad han findis ÿ bogen* (fig. 6). Således også i overskriften til den lille svenske gruppe efter messen: *Tesse effterfølgende tre sange.* Den sidste af disse, "O Herre Gud af himmerig" (B 28), er en salme og hedder korrekt "Then xj. Psalme Saluum me fac". Det er, som vi ovenfor har set, den tyske sprogbrug, som her er anvendt, men den slog ikke an i Danmark. Vi siger salmer og salmebog (Den danske Salmebog - Evangelisches Kirchengesangbuch). Denne danske sprogbrug er en arv fra reformatorerne i Malmø. I hvert fald træffes den tidligst i deres skrifter og bliver først efterhånden almindeligt ak-

cepteret. Palladius og kirkeordinansen siger endnu "sang", hvor vi ville sige salme. Det er på grund af det spinkle kildemateriale ikke muligt at aføre, om man i Malmø overhovedet har anvendt salmebogens tyske betegnelser, i hvert fald må "sprogskiftet" være sket meget tidligt. Christiern Pedersen har i 1533 en kort efterskrift, hvori han undskylder, at han ikke har "anderledis fordansket somme aff *Psalmerne* i denne bog en de vaare førre prentede". Det skyldes, at den menige mand i forvejen var vant til at synge dem således over hele riget, både med ord og toner, og kunne mesteparten af dem udenad. Det er tydeligt, at "Psalmerne" her bruges om alle bogens salmer og sange. Det måtte da ligge nær at kalde bogen, hvori de findes, for salmebog. Desværre mangler 1533-udgaven titelblad. Ordet forekommer første gang i vor betydning i messehåndbogen, Malmø 1535 [21]. Det bruges her som en gængs betegnelse, alle kender. Som indledning synger degnen en salme *aff psalmebogen*. Når præsten har læst evangeliet, "så begynder degnen Credo. Vi tro alle sammen på en Gud, *som staar y psalmebøgerne*". Under altergangen synger degnen "Jesus Christus er vor salighed", *som staar y psalmebøgerne*.

I Dietz' tillæg, Rostock 1536, er sprogbrugen endnu vaklende. I forordet siges, at Hans Meyer har ladet *een liden dansk Psalmebog* trykke i Magdeburg, men titelbladet kalder Dietz' eftertryk *then store Sangbog*, til forskel fra Meyers lille format. Tillægget indeholder alle de nye salmer og lovsange, som er trykt i *the sÿste smaa sangbøger*, og hermed menes uden tvivl den af Thomissen nævnte udgave fra 1534.

I den følgende tid synes der ikke at have været tvivl om, hvad den nye bog skulle hedde. Ordet salmebog var iøvrigt ikke nyt, men brugtes om de bibelske salmers bog. *Dauid siger vti psalmebogen*, Luk. 2o,42 i Ny Testamente 1524 [22]. I denne betydning bruges også "Psalmbuch", men afvigende fra tysk terminologi overfører dansk sprogbrug navnet til bogen med de nye salmebearbejdelser, der stadig kaldes salmer. Hvornår det første gang er anvendt som titel, kan ikke afgøres. Når Thomissen siger, at Claus Mortensen i 1528 udgav "den første Danske Psalmebog", har dette næppe været bogens titel. Den ældste bevarede salmebog, der kaldes sådan, er *En Ny Psalmebog...*, trykt af Hans Vingaard i København 1553, men titelbladet stammer sikkert fra førsteudgaven, der må være fra sidste halvdel af 153o'erne.

Hurtigt sejrede "salmebog" altså over "sangbog", ligesom salmebetegnelsen anvendes også om sange. Egentlig skulle jo kun de danske bearbejdelser af Davidssalmerne kaldes salmer, men da de var strofedelte ligesom sangene, har det i praksis ikke været muligt at overholde denne begrænsning. Hertil kom, at menigmand ikke sang efter bogen, men kunne det hele udenad, og det var da ikke til at vide, hvad der var hvad. Salmebogsoverskrifterne sondrer mellem salmer, lovsange og viser. Her anvendes ordet salme naturligvis korrekt. Derimod kunne det undertiden være vanskeligt at afgøre, om der var tale om en lovsang eller en vise. Allerede i 1529 er der

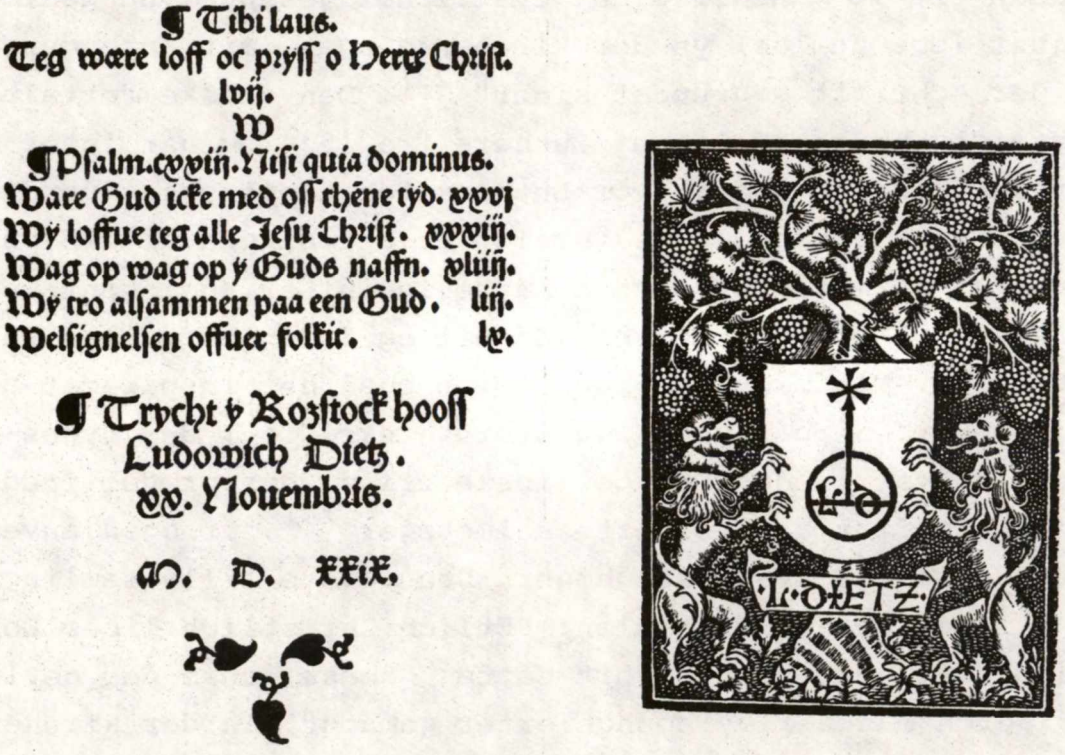
Tibi laus.
Teg wære loff oc pryss o Herre Christ.
lvij.
W
Psalm.cxxiij. Nisi quia dominus.
Ware Gud icke med oss thene tyd. xxvj
Wy loffue teg alle Jesu Christ. xxxiij.
Wag op wag op y Guds naffn. xliij.
Wy tro alsammen paa een Gud. liij.
Welsignelsen offuer folkit. lv.
Trycht y Rozstock hooss
Ludowich Dietz.
xx. Nouembris.
An. D. XXIX.

Fig. 7. Den danske salmebog var færdigtrykt i Rostock den 20. november 1529. Da der inden bagsiden var endnu en side tilovers, har Ludwig Dietz her sat sit flotte bogtrykkermærke.

fejl i systemet. Arvid Pedersens "Et lidet barn så lysteligt" (A 42) har som overskrift "en lovsang om Kristi fødsel", medens den ældre oversættelse tidligere i bogen (fra sangbogen 1528) kaldes "en skøn vise om Kristi fødsel". I de følgende udgaver er der flere eksempler på, at lovsang og vise bruges i flæng. Vor redaktørs paulinske tredeling var vanskelig at håndtere i praksis. I messebogen 1539 siger Claus Mortensen salme, når han taler om san-

ge. Som udgangssalme "synger man en dansk Psalme (enten) Pro pace eller de x budord, som her efter følger". Derefter bringes teksterne til "Gud fader wdi himmerig" (B 24) og "Forle oss med fredt", kirkens gamle fredssang Da pacem, altså to sange.

Til sidst skal endnu et spørgsmål drøftes. Det drejer sig om den flere gange omtalte tyske sangbog, som redaktøren har benyttet som forlæg eller forbillede under sit arbejde med den danske salmebog. Dennes titel er ovenfor analyseret, den tilsvarende tyske benyttes af Loersfeld i Erfurt i 1525 og 1526. Fra 1526 kendes også en udgave med marginalskriftsteder ligesom den danske, men han anvender nu en anden titel: "Enchiridion geystlicher gesenge vnd psalmen, so man jtzt (Got zu lob) yn der kirchen singet, mit anzeygung wo sie ynn der schrifft gegründet sindt" [23]. Den danske fortale er en selvstændig bearbejdelse af Luthers fra 1524 og har intet modstykke i de tyske udgaver, hvor Luthers tekst optrykkes uændret. Karakteristisk for den danske version er betoningen af den paulinske treklang: Salmer, lovsange og åndelige viser, der gentages i indledningen til Arvid Pedersens afsnit og i den udførlige registeroverskrift. Men måske er redaktøren også her inspireret af tyske forbilleder. Herpå tyder registeroverskriften, der synes oversat efter en tysk kilde. Den paulinske trias, der præger inddelingen af salmestoffet i reformerte salmebøger [24], er også anvendt i nogle af de tidlige tyske sangbøger. Den første lille samling i 1524, Achtliederbuch, har titlen: "Etlich Christlich lider Lobgesang, vnd Psalm, dem rainen wort Gottes gemess, auss der heyligen schrifft durch mancherley hochgelerter gemacht, in der Kirchen zu singen" [25]. I Malers Erfurtenchiridion 1525 er registret inddelt i tre grupper "Christliche lyeder","Psalm" og "Hymnus". Overskriften lyder: "Folget das Register dytz Büchleins daryn baldt findet wo man eyn yetzliches Lyedt, Psalm, Hymnus, mitt seyner eygnen zall seynes blats, wie hyrnach etc". I Malers 1527-udgave er bogens indhold disponeret på denne måde, og denne inddeling er tydeligt angivet i teksten, f.eks. "Ende der gesenge. Nhu folgen die Psalmen" (bl. 22r) [26]. I 1525 begyndte Hans Herrgott i Nürnberg at udgive sangbogen. Hans register har samme tredeling af salmerne som Malers. Registeroverskriften ligner den danske: "Hienach folget das Register vber die geystlichen geseng, als Lieder, Psalmen vnd Hymnus, so in disem Enchiridion oder handtbüchlen begriffen, vnd behent nach ordnung des Alphabets zu finden". Citeret efter 1527-

udgaven [27]. Denne har desuden marginalskriftsteder, der ligesom titlen er aftrykt fra Loersfeld 1526. Herrgott efterligner både Loersfeld og Maler og tilføjer desuden lokale salmer. På samme måde har den danske redaktør sikkert haft flere tyske sangbøger til sin rådighed. Han benytter snart den ene, snart den anden, så at der næppe er tale om ét forlæg.

Foruden den ovennævnte sangbogsgruppe eller -familie, der går tilbage til Erfurtenchiridierne, spores i vor salmebog en anden kilde. Det er ovenfor nævnt, at den forkerte overskrift til Speratus' "Guds søn er kommen aff himmelen nid" (A 4o) måske skyldes redaktøren. Der er dog også en anden mulighed. Den samme fejl forekommer i Schönspergers Zwickauenchiridion 1528 og i Blums Leipzigenchiridion (153o, udat.), der har en række fælles afvigelser fra alle tidligere udgaver. Det antages, at begge som kilde har haft Hans Weiss' nu tabte Wittenbergsangbog fra 1528 [28]. Vi sporer denne kilde én gang til i vor salmebog. Luthers "O Gud aff himmelen see her til" (A 15) har overskriften "Then xj. Psalme Saluum me fac, til att siunge om thet hellig Euangelij framgang". Denne tilføjelse i salmeoverskriften forekommer også i Zwickau 1528, "zu singen vmb erhebung des heiligen Euangelions", og i Leipzigenchiridiet, og kun her. Weimarudg., der registrerer alle forekomster af Luthersalmerne indtil 1546, kender kun disse to eksempler [29]. Vor salme står i den ældre del af bogen, der går tilbage til sangbogen 1528. Der er vel intet til hinder for, at Claus Mortensen i 1528 kan have benyttet en højtysk udgave fra samme år, men hans salmer er oversat efter nedertysk (plattysk) forlæg, hvad mange varianter fra de højtyske tekster viser, og en nedertysk sangbog som mellemled kan der næppe blive plads til. Forholdet er vanskeligt at forklare. Måske har vor redaktør i 1529 haft en finger med i spillet.

Flere træk vidner således om den danske salmebogs afhængighed af de samtidige tyske samlinger, og redaktøren har sikkert benyttet flere af disse under sit arbejde, med mindre han som forlæg har haft en nu ukendt nedertysk udgave.

Vi er hermed nået til vejs ende. Vi har lært vor redaktør at kende gennem hans arbejde, men et direkte svar på spørgsmålet over denne artikel er ikke fundet. Det er formentlig påvist, at redaktøren hverken er Claus Mortensen eller Arvid Pedersen, men manden selv er det ikke lykkedes at finde. Vi kender ikke hans navn. Men har han, som her antaget, været den tyske bogførers danske medar-

bejder, er det vel heller ikke sandsynligt, at han har hørt til de kendte personer, hvis navn er bevaret i den historiske overlevering.

NOTER

1. Malmøsalmebogen 1529 og Dietz' tillæg 1536 findes i faksimileudgaven Ludwig Dietz' Salmebog 1536, ved Niels Knud Andersen. 1972. Også de følgende, i denne afhandling benyttede salmebøger foreligger i faksimileudgaver: Malmøsalmebogen 1533, med efterskrift af Anders Malling. Malmø 1967. Hans Tausens Salmebog ("En ny Psalmebog" 1553), med efterskrift af P. Gamrath. 1944. Hans Thomissøns Salmebog 1569-1676. En almen orientering og en speciel bibliografi af Erik Dal. 1968. De benyttede tyske sangbøger, der ikke er genudgivet, findes i fotokopi på Institut for Kirkehistorie, København.

2. Jfr. min afh. Aleneste Gud i Himmerig, Kirkehist. Saml. 198o, s. 75 flg.

3. Faksimileudg. i Danske Messebøger fra Reformationstiden. Med en liturgihistorisk redegørelse af S.H. Poulsen. 1959.

4. Luthers Werke, Weimar Ausgabe (cit. WA) 35, s. 343 "L", s. 344 "M".

5. WA 35, s. 474 f. Citaterne fra Luther deutsch, hrsg. v. Kurt Aland, 1966, 6, s. 247.

6. I Christiern Pedersens forøgede og sprogligt korrigerede udgave af Malmøsalmebogen 1533 er ikke mindst fortalens knudrede sprog bearbejdet. Dette afsnit lyder i Christiern Pedersens formulering: "... hvor meget mere bør os kristne da at takke og love ham med salmer og lovsange både af hu og hjerte for hans store nåde og miskundhed, som han har gjort os, idet han har frelst os af djævelens magt og syndens trældom, *og af den store vildfarelse, som vi før var i*, og undt os, at vi må nu høre hans egne ord og evangelium".

7. Også dette afsnit er omskrevet af Christiern Pedersen. Efter omtalen af de nytestamentlige lovsange fortsætter han: "Derfor skulle også alle kristne synge salmer og lovsange og takke og love Gud Almægtigste med dem for hans mange velgerninger. Og er her nu sammensat mange af dem og stadfæstet med den hellige skrift, på det at Guds ord og evangelium...".

8. Kalkar: Ordbog over det ældre danske Sprog I, s. 478. J. Brøndum-Nielsen: Gammeldansk Grammatik III, 1966, s.267 flg.

9. Faksimileudgave i Danske Messebøger fra Reformationstiden.

1o. Paulus Helies Skrifter VI, s. 157, s. 313.

11. I den første reformationstid var det dog ikke usædvanligt at anvende de bibelske salmers og de kendte latinske sanges navn om den danske oversættelse. Melodihenvisningen er da også blevet stående i 1533-udgaven, hvor Christiern Pedersen ellers er flittig til at rette. Vi har dog kun ét eksempel mere på denne "gammeldags" melodiangivelse. "Vel er den mand, der vandrer ej", sl. 1 (1553-udg. bl. 45), synges "under de noder, Dixit insipiens (A 16) eller Apollo lacht".

12. Samlade Skrifter af Olavus Petri. Utg. af Bengt Hesselmann, II, 1915, s. 561 flg. Udg. i faksimile af Erik Person i Några gudliga visor. 1937.

13. "Till teg rober ieg aff hiertens grund" (A 5o) har en lang, selvstændig indledning, måske fordi den oprindelig er fremkommet som enkelttryk.

14. Ph. Wackernagel: Das deutsche Kirchenlied III, nr. 55-56.

15. Kalkar II, s. 15.

16. I Aleneste Gud i Himmerig, Kirkehist. Saml. 198o, s. 81, var jeg ikke opmærksom på dette problem.

17. I Petrus Parvus' oversættelse af Antonius Corvins postille, Roskilde 1539, står som afslutning både efter vinterdelen og sommerdelen "Mit haab er Christus" (Lauritz Nielsens bibliografi nr. 48). Det er dog her overtaget fra Corvins postille, "Spes mea Christus". En lidt anden formulering, "O Christe mit eniste haab", forekommer i Fr. Wormordsens bønnebog 1556 (L. Nielsen nr. 466). Også den fromme Christian III - der ellers havde to andre, mere kendte symbola - synes at have valgt dette ord som sit løsen. Foran i Christian III.s Bibel 155o findes det kendte portræt af kongen og på næste side det danske rigsvåben. Under dette står i firkantet ramme inskriptionen: "Insignia Christiani Tertii Danorum Regis", og i kartouchen nederst i billedet: VNICA SPES MEA CHRISTUS. C.R.D.

18. Lauritz Nielsens bibliografi nr. 23o. Niels Knud Andersen: Confessio Hafniensis s. 44o f. Herman Køster er ukendt.

19. WA 35, s.477, lin. 6-11.

2o. Den stammer som nævnt fra Wittenbergkorsangbogen 1524 og optoges i de følgende enchiridionudgaver. Luthers 2. fortale kendes fra Klugs sangbog, Wittenberg 1529, der også optog "die alte Vorrede", og begge er herefter at finde i alle udgaver af Klug. I 1545 begyndte Valentin Babst i Leipzig at udgive Wittenbergsangbogen, med Luthers 3. og sidste fortale. Den blev indtil århundredskiftet den førende lutherske salmebog, optrykt og eftertrykt talrige gange. Desuden fremkom selvstændige udgaver med egen fortale, som her forbigås. Den nedertyske salmebog, kaldet "dobbeltsangbogen", udkom første gang i Rostock 1531. Dens første del er en ordret oversættelse af Klug 1529, altså med Luthers to fortaler. Den blev optrykt i forskellige byer indtil 157o'erne. Også i nogle af de senere nedertyske salmebøger findes Luthers fortale.

21. Faksimileudgave i Danske Messebøger fra Reformationstiden.

22.Kalkar III, s. 523 nævner flere eksempler, også fra senere bibeloversættelser. Jfr. også Palladius: De mange dejlige takkesalmer "vdi kong Dauids Psalmebog". Danske Skrifter III, s. 177.

23. WA 35, s. 344 "N".

24. M. Jenny: Geschichte d. deutsch-schweizerischen evang. Gesangbuches im 16. Jahrh., 1962. s. 78.

25. WA 35, s. 336 f. Das Achtliederbuch, hrsg. v. K. Ameln. 1957.

26. WA 35, s. 339 "D", s. 345 "O".

27. WA 35, s. 348 "R^a".

28. Jfr. Luckes udførlige undersøgelse, WA 35, s. 26 flg., og Amelns anmeldelse af den nye faksimileudg. af Zwickau 1528, Jahrb. f. Liturgik u. Hymnologie 198o, s. 133 flg.

29. WA 35, s. 35, s. 415. - Den tilføjede sætning stammer fra Luthers Betbüchlein 1524. I 2. udg., ligeledes 1524, er optaget 8 bibelske salmer, der åbenbart er udvalgt som eksempler på kristen bøn, hvad også de nye overskrifter tyder på. Sl. 12 kaldes her "czu beten vmb erhebung des heyligen Euangelion". WA 1o, II, s. 339, s. 41o.

"Fra Gamle Testamentes Gudslovprisning til Ny Testamentes Kristuslovprisning" er i noget sammentrængt form det første af en række temaer med variationer i et større manuskript, som skoleinspektør Erling Brahm netop har færdiggjort efter mange års flittig forskning. Da al erfaring siger, at der nok vil gå nogle dage, inden vi kan købe Brahms nye opus i boghandelen, har vi bedt forfatteren om den smagsprøve, der følger nedenfor. Vi kan godt røbe, at værket i sin helhed er en salmens idehistorie, hvor salmebegrebet søges indkredset og belyst ud fra forskellige indfaldsvinkler, som f.eks. "Salmen og skabelsessynet", "Fra Skaber til Fader", "Salmer, hymner og åndelige sange", "Dennesidigt og hinsidigt - belyst ud fra Brorsons Svanesange og Negro Spirituals". Forskydninger i salmens oprindelige sigte behandles dels ud fra en række motiver: "Jeg er din, du er min", Brudemotivet og Ingemanns salmedigtning i forhold til det bibelsk-historisk-kristelige grundlag, dels i en oversigt over danske salmebøger fra Hans Thomissøn til Evangelisk-christelig Salmebog.

red.

FRA GAMLE TESTAMENTES GUDSLOVPRISNING TIL NY TESTAMENTES KRISTUSLOVPRISNING

VED ERLING BRAHM

Den kristne lovsang har rødder i Det gamle Testamentes lovsang. Før spørgsmålet, om man i NT kan spore overgangen fra GT's Gudslovprisning til en tilsvarende Kristuslovprisning, søges besvaret, skal der derfor gives en kort oversigt over den hebraiske poesis opbygning og anvendelse og dens, især Davidspsalmernes, optagelse i den ældste kristne menighed.

Sinaipagtens billedforbud kompenseredes hos Israel gennem en øvelse i at *lytte* til det talte ord og at *svare* på det hørte gennem lovprisning i ord og toner, i en rigdom og fylde som har givet genlyd i Nærøsten-Vestens to trossamfund: jødedom og kristendom, en lovprisning der stedse er rettet til Gud og går på hans store gerninger.

OPBYGNING OG MUSIKALSK UDFØRELSE [1)]

De poetiske tekster i GT, som fx. psalmerne, er bygget op af to- eller treliniede 'vers' opdelt i halvvers, ikke at forveksle med 'vers' i betydningen strofedelte tekster, hvis versemål bestemmes

af en ensartet fordeling af betonede og ubetonede stavelser, en fodslagsrytme kunne man sige. Det hebraiske vers bestemmes af ordrytmen og halvversenes svaren hinanden. Denne såkaldte parallelisme kan være ligefrem, så at de to halvvers i to indbyrdes afvigende, men identiske udsagn udsiger det samme. Eller den kan komme til udtryk i en modsætning gennem et positivt og et negativt udsagn. I Johannesevangeliets gengivelse af Jesus-ord er denne leddenes parallelisme ofte bevaret. Som eksempler skal anføres:"Den, som kommer til mig, skal ikke hungre,/og den, som tror på mig, skal ikke tørste" (ligefrem parallelisme) eller: "Den som tror på ham, dømmes ikke;/den, som ikke tror, er allerede dømt" (modsætningsparallelisme).

Selve denne opbygning tyder på oprindelig mundtlig fremførelse af teksterne, ja forholdet er vel det at det er mundtlig brug der har affødt opbygningen, og ikke omvendt. Og den indbyder til musikalsk fremførelse under en eller anden form for 'psalmodi", dvs. afsyngning af psalmer. Ingen oprindelige melodier er imidlertid nedskrevet. Men som eksempel på, hvordan den psalmodiske udførelse har udformet sig, såvel i synagoge som i kirke, skal anføres en litauisk synagogemelodi og en gregoriansk melodi anvendt på ps 114,1. Betoningen er angivet ved - for ubetonet og = for betonet stavelse. Den hebraiske ordbetoning kan ikke opretholdes ved overførelse til et andet sprog. Her må det pågældende sprogs egen ordrytme følges. Derimod er leddenes parallelisme, i dette tilfælde den ligefremme, vist bevaret på alle sprog, hvortil Davidspsalmerne er oversat.

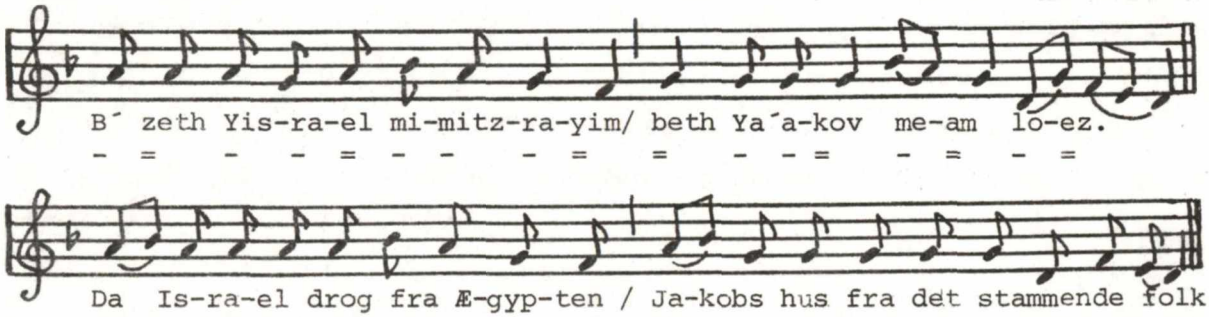

2)

Ligheden mellem de to melodier er påfaldende. Den kan ikke være tilfældig, men må skyldes et fælles udspring. Kirkefædrene og de jødiske rabbier var fuldt bevidste om sammenhængen mellem psalmesang i synagoge og kristen menighed. Augustin og andre med ham taler således om "Davidiske sange og deres melodier" som kirken havde reddet og bevaret, mens en lærd jødisk digter i det 13. årh. spydigt siger: "Hvad siger vores musik til de kristne? /"Stjålet,

ja stjålet blev jeg fra Hebræernes land""(1.Mos 4o,15) [3]. I tidens løb gik denne viden i glemmebogen, men forbindelsen er igen påvist. Der skal blot nævnes navne som A.Z. Idelsohn, Carsten Høeg, E. Wellesz og Eric Werner.

Komplekset tempel - synagoge - menighed er uhyre spændende, men vi må af pladshensyn lade det blive ved de ovenfor givne antydninger og vende os til

DAVIDSPSALMERNES OVERTAGELSE

Fra synagogen bragte de første kristne Davidspsalmerne med sig over i menighedens forsamling. Ofte fulgte vel også forsangeren med, så også den musikalske tradition overførtes. Et par gravsten fra 5. årh. vidner om en sådan forbindelse mellem synagoge og kirke. På den ene hedder det at Deusdedit, en latinisering af Jonathan = Guds gave, var af levitisk herkomst, og at han tidligere havde været forsanger af Davidspsalmerne, underforstået i synagogen (Davitici cantor carminis iste fuit" [4].

Med overtagelsen af Davidspsalmerne i den kristne gudstjeneste indtræder forskellige ændringer i deres gudstjenstlige funktion og tolkningen af dem som får afgørende indflydelse såvel for den nytestamentlige lovsang som for senere salmedigtning. For det første placeredes de som bindeled mellem skriftlæsningerne, hvilket fik stor indflydelse på den liturgiske udvikling, og gav anledning til at gøre 'salmer' ved sammenflikning (cantonisering) af psalmelinier og skriftsteder fra dagens tekster, et oprindeligt træk i den begyndende salmedigtning som har været stærkt benyttet siden da. Dernæst tolkede man psalmerne kristologisk, altså gående på Kristus - "og barnet tyder nu i vang, hvad David dunkelt så og sang", som Grundtvig fint og enkelt udtrykker det. Desuden så man dem typologisk som forbilleder eller paralleller til begivenheder i Det nye Testamente - jf DS 188: "Hellighold, Guds vennelag, Herrens store hviledag, hvilen efter storm og strid, efter fuldendt frelser-id". Som Gud Herren hvilede på den syvende dag efter sit fuldførte skaberværk, sådan hvilede Herren Kristus i graven efter sin fuldførte frelsergerning.

Nok dækkede omtydningen af Davidspsalmerne i udstrakt grad behovet for sang i de ældste menigheder, men det skulle være mærkeligt, om ikke det i seks psalmer gentagne: "Syng Herren en ny sang" blev tolket som en opfordring til at synge Herren Kristus en ny sang.

Før det undersøges, om der i NT er spor af en sådan 'ny sang', skal opmærksomheden vendes mod

ET VIDNESBYRD UDEFRA OM KRISTEN LOVSANG

Omkring år 112 forespørger den romerske statholder i Bithynien syd for Det sorte Hav i et brev til kejser Trajan, hvordan han skal forholde sig til dem der bringes for retten beskyldt for at være kristne. Han har forhørt nogle af dem delvis under tortur, men "de erklærede at summen af deres skyld eller fejl beløb sig til dette at de på en bestemt dag plejede at samles før daggry og synge en sang vekselvis (carmen dicere secum invicem) til Kristus som til en gud ..." [5]. "Som til en gud" viser at Plinius opfatter 'carmen' som en religiøs hymne. Der kan være tale om en Davidspsalme tydet som gående på Kristus, et responsorium med bibelsk tekst, eller en hymne digtet til Kristus. 'Secum invicem' tyder på enten responsorial sang, hvor forsamlingen svarer forsangeren med omkvæd, eller antifonal sang med forsamlingen delt op i to halvkor der vekselvis synger til hinanden. Begge former er karakteristiske for semitisk sang og også velkendt fra gammel tid på jødisk grund. Responsorial sang omtales fx i 2. Krøn. 2o,19 ff og antifonal sang i Neh. 12,31 ff. Også mange af psalmerne er direkte opbygget som vekselsange. 'Dicere' bruges om at foredrage en tekst inden for et melodisk omfang spændende fra talens fri rytme over recitation på én eller ganske få toner til melodiske formler der kan tilpasses liniernes skiftende antal stavelser og udsmykkes med enkle melodiske bøjninger til at skille mellem sætningerne.

NYTESTAMENTLIGE HYMNISKE TEKSTER [6]

Overgangen fra GT's Gudslovprisning til NT's Kristuslovprisning skal i det følgende belyses ved nogle hymnisk prægede tekster. Rækkefølgen, hvori de fremføres, må ikke opfattes som en udviklingsmæssig rækkefølge. En sådan lader sig næppe påvise. Snarere skal de opfattes som eksempler på forskellige, muligvis sideløbende, typer. Hvor de forekommer, er de brugt som illustrationsmateriale og til dokumentation af det brevets forfatter fremfører. NT er jo ikke en liturgisk håndbog, så man kan ikke forvente eventuelle oplysninger om deres gudstjenstlige brug.

FRA SYMBOL TIL HYMNE

Kristus døde for vore synder, som forudsagt i Skriften,
han blev begravet,
han blev oprejst på tredjedagen, som forudsagt i Skriften ...
(1.Kor 15,3-4)

Som dokumentation for at Kristi opstandelse er uundværlig i forkyndelsen af evangeliet anfører Paulus denne Kristusbekendelse, formentlig den ældst nedskrevne vi kender. Den er formet som et symbol, hvis enkelte led begrundes med henvisning til Skriftens forudsigelser, og bekræftes med henvisning til at han viste sig for Peter, de tolv og mange andre. Overgangen til hymnisk udformning vil fremgå af de to følgende tekster.

Han, som blev
åbenbaret i kød,
retfærdiggjort i ånd,
set af engle,
prædiket blandt
folkene,
troet i verden,
optaget i herlighed.
(1.Tim 3,16)

Vor Gud, Jesus, Han som er Kristus,
båret under Marias hjerte
efter Guds frelsesplan
af Davids sæd
ved Helligånden
født og døbt
for at ved lidelsen vandet
skulle blive renset.
(Ignatius til menigheden i Efesus)

Begge tekster ligger på linie med den ovenanførte Kristusbekendelse, men symbolformen er udskiftet med en hymnisk udformning. 1.Tim 3,16 har dog stadig et formelagtigt præg. 'Gudsfrygtens hemmelighed', som Paulus kalder hymnen, og som han bruger til belysning af "den levende Guds kirke, sandhedens søjle og grundvold", er samlet om de tre trin: forudtilværelsen, fornedrelsen og ophøjelsen, en opbygning som er karakteristisk for de tidlig-kristne Kristuslovprisninger. Forudtilværelsen ligger skjult i udtrykket 'åbenbart', thi kun hvad der forud er tilstede kan komme tilsyne. Fornedrelsen, menneskevordelsen, blev 'retfærdiggjort' ved ophøjelsen til Herre over det hele univers: set af engle, prædiket blandt folkene, troet i verden.

Omtrent samtidig med at Plinius sender det ovenfor omtalte brev til kejser Trajan, skriver biskop Ignatius i Antiokia til en række menigheder i Lilleasien. I brevet til menigheden i Efesus vender han sig mod tidens gnostiske vranglære, og over for deres forvrængning af det Kristusbillede der er ved at fæstne sig i kirken stiller han i kap 18 ovenanførte hymne. Mens der i Timoteus-hymnen ikke er nogen antydning af, hvor i liturgien den måtte høre hjemme, peger den sidste linie i Ignatius-hymnen om vandet der renses ved Kristi lidelse hen mod anvendelse i en eller anden

dåbsliturgi. Udsagnet 'Jesus, Han som er Kristus' viser tilbage til en tid, hvor Kristus endnu ikke mere eller mindre er blevet andet led i navnet Jesus Kristus, men hvor forkyndelsen og lovprisningen samler sig om at Jesus *er* Kristus, den Salvede, efter Guds frelsesplan - jf Ef 3,9: hemmelighedens husholdning - født af Maria, af Davids sæd og ved Helligånden indviet i dåben, for at vi ved hans lidelse og død må blive genrejst, her underforstået i dåben.

I begge de anførte hymner mærkes bag det for de tidlige hymner så karakteristiske 'han som'-udsagn den lovprisende bekendende menighed, i Ignatius-hymnen direkte fremhævet ved 'Vor Gud, Jesus'. I hymnerne sammensmeltes den beskrivende læremæssige bekendelse, hvor der i tredje person tales *om* Gud, med den lovprisende hymniske bekendelse, hvor der i første og anden person tales *til* og *med* Gud.

KRISTUS, KIRKENS HOVED

Takker Faderen, som har adlet jer
til at få del i de Helliges arvelod i Lysets Rige,
Han som drog os ud af Mørkets Magt
og overførte os til sin Søns Rige.
Med hans elskede Søn har vi forløsningen,
tilgivelsen af vore Synder.

Han er den aldrig sete Guds synlige billede,
førstefødt før alt det skabte,
for i Ham blev Altet skabt,
alt i Himlene, alt på Jorden,
alt det synlige, alt det aldrig sete,
Skæbnemagter, Himmelherskere,
Åndefyrster og Kræfter,
alt skabtes ved Ham,
og til Ham kommer alting tilbage.
Men selv er Han forud for Altet,
og Altet holder Han oppe.

Selv er Han sin Kirkes Hoved,
og Kirken er Hans Legeme.
Han er dens Begyndelse,
Han er førstefødt fra Dødsriget,
så at Han overalt bliver den Første.

For i Ham har Gud besluttet at samle al Fylde,
ved Ham har Gud bestemt at forsone Altet med sig,
Fred skabte Gud ved Hans blod fra Hans Kors,
Udsoning med alt på Jorden og alle de kosmiske Magter.
(Kol 1,12-2o)

At der her er tale om en hymnisk lovprisning er vist alle enige om. Men der er nogen uenighed om, hvor den egentlige hymne begyn-

der. Nogle opfatter de fem første linier som en indledende takkebøn til Faderen, og at hymnen så sætter ind som Kristushymne fra: Han er den aldrig sete Guds synlige billede. Andre regner den indledende bøn med til selve hymnen, så den falder i to afsnit: et Faderafsnit og et Søn-afsnit. I indledningens 'med Hans elskede Søn har vi ...' og det afsluttende afsnits 'i Ham har Gud besluttet ...' og 'ved Ham har Gud bestemt ...' møder vi en formulering svarende til det i den nytestamentlige brevlitteratur ofte anvendte 'ved Jesus Kristus' i forbindelse med taksigelse, se fx Rom 1,8 og 16,27 eller 1.Pet 4,11. Hvad enten man nu tilslutter sig den ene eller den anden af de to ovennævnte opfattelser, så står teksten her som en fuldbyrdelse af sammensmeltningen af Gudslovprisning og Kristuslovprisning. I de to indledende linier opfordrer den der leder sangen forsamlingen til at takke Faderen, men allerede i linie tre forener han sig med forsamlingen i takken til ham der drog *os* ud af mørkets magt. Dermed er den følgende lovprisende bekendelse af og til Kristus lagt i menighedens mund, og "således er alle de blevet lærere (dvs bekendere og forkyndere) der ellers knap kunne gælde for disciple", som biskop Ambrosius af Milano o. 3oo år senere udtrykker sig, når han vil angive salmens funktion som middel for menighedens bekendelse, lovprisning og bøn.

Udtryk som 'Skæbnemagter, Himmelherskere, Åndsfyrster, Kræfter og kosmiske Magter' (Seidelinernes oversættelse) kan nok få en nutidig læser til at studse. De er da heller ikke almindelige hos Paulus, men synes mere at høre hjemme i tidens hellenistiske sprogbrug. Nu synes menigheden i Kolossæ overvejende at have bestået af hedningekristne, og Paulus kan netop derfor med fuldt overlæg have anvendt en hellenistisk farvet sprogtone i sin advarsel til kolossenserne mod at lade deres kristendom smelte sammen med bestanddele fra tidens mange blandingsreligioner, hvor lokale religiøse forestillinger sammenblandes med udefra kommende strømninger af græsk og orientalsk oprindelse med tanker om tilblivelse, liv og død, frelse fra og forsoning med tilværelsens dæmoniske kræfter. På denne baggrund står hymnen i sin skarpt profilerede udformning som en magtfuld afvisning af forsøg på udvanding af det sande Kristusbillede.

'FORMANING I KRISTUS'

Fil 2,6-11 er nok den tekst i NT der tidligst er blevet erkendt

som en Kristushymne. Oversættelse og opstilling i hymneform har, siden det første forsøg herpå blev gjort i slutningen af forrige århundrede, voldt filologer og hymnologer store kvaler og affødt en omfangsrig litteratur. Den gengives her i professor Børge Diderichsens tillempning [7].

Da han var i guddomsskikkelse, holdt han det ikke for et rov at være Gud lig.	Forudtilværelsen
Men han gav afkald og tog en tjeners skikkelse på og blev mennesker lig.	Fornedrelsen
Og da han i fremtræden fandtes som et menneske, ydmygede han sig selv og blev lydig til døden. (nemlig korsdøden).	
Derfor har Gud højt ophøjet ham og skænket ham navnet over alle navne,	Ophøjelsen
for at i Jesu navn hvert knæ skal bøje sig, de himmelskes, de jordiskes, de underjordiskes	
og hver tunge skal bekende: Herre er Jesus Kristus - til Gud Faders ære.	Doksologi

Hymnen viser slægtskab med 'Gudsfrygtens hemmelighed' og er som denne en 'han som'-hymne bygget over de tre trin: forudtilværelsen, fornedrelsen og ophøjelsen, her mere detaljeret udformet, og med en tilføjet doksologi (lovprisning) i stil med de doksologier der afsluttede afsyngningen af Davidspsalmerne. Sproget minder i mangt og meget om Kolossenserhymnens.

Den lovprisende menighed træder ikke direkte frem, men kommer til orde, når hymnen fremføres i menighedens forsamling som lovprisning og bekendelse.

Dens udsagnsord udtrykker handling: Kristus gav afkald (eller gjorde sig tom for sig selv), tog en tjeners skikkelse på, fremtrådte som menneske, var lydig; Gud ophøjede ham, skænkede ham navnet; alle knæ skal bøje sig. Som i GT's psalmer berettes her om Guds store gerninger. Derved står den i modsætning til omtrent samtidige senjødiske hymner, hvor handling fra Guds side er på vej til at blive afløst af kredsen om religiøse tilstande og stemninger, moralske og etiske belæringer - et fænomen der ofte optræ-

der i salmedigtningens historie og da heller ikke er ukendt i megen nutidig salmedigtning - men i NT's hymner bliver 'historien' igen skuepladsen for Guds handlen.

Dens beretning om Guds frelsesplan udspilles inden for rammerne af samtidens tre-delte verdensbillede og præges af stor bevægelighed: Jesus Kristus stiger fra sin forudtilværelse i den himmelske sfære ned til den jordiske sfære, hvor han deler liv og kår med mennesker. Efter døden på korset lader Gud ham stige op igen til himlenes sfære, og han hyldes af det hele univers, dem i himlen og på jorden og under jorden.

Hvem der har forfattet hymnen, hvornår og hvor den er blevet til, kan der næppe siges noget afgørende om. Det kan være Paulus selv, men det er nok mere sandsynligt at han har benyttet sig af en foreliggende menighedshymne og givet den visse kommentarer i forbindelse med den sammenhæng, hvori han citerer den. Ordene: "nemlig korsdøden" menes således af mange at være en tilføjelse af Paulus. Hvad der nu end måtte skjule sig bag dens sproglige og begrebsmæssige formuleringer af jødiske og gnostisk-orientalsk-hellenistiske syner og myter, så er det alt sammen lagt ind under Guds handlen - man fristes til at sige med Hans Thomissøn at det er "kristelig forvendt".

Hymnen er placeret i fortsættelse af Paulus' påmindelse om, at hvis formaning i Kristus, Åndens fællesskab, inderlig kærlighed og barmhjertighed skal betyde noget, så må alle have den samme kærlighed, samme sjæl, samme sind og ydmygt se også til andres tarv. Den indledes med ordene: "Lad det samme sindelag være i jer, som var i Kristus Jesus". Det kan unægtelig føre til den opfattelse at Kristus i hymnen fremstilles som det store forbillede til efterligning. Den autoriserede oversættelse tilføjer da også i en fodnote at stedet kan oversættes: "lad det sindelag råde iblandt jer, som hører livet i Kristus til". Seidelinerne oversætter mere jævnt og lige ud: "I skal tænke på samme måde, som Kristus Jesus gjorde". Den engelske bibeloversættelse siger: "lad jeres holdning over for hinanden udspringe af jeres liv i Kristus Jesus". Her rammes plet.

DEN NY STJERNE

I sit brev til menigheden i Efesus stillede biskop Ignatius den tidligere anførte dåbshymne op som menighedens bekendelse over

for denne verdens magter. Han rejser derpå spørgsmålet, hvordan Kristus har givet sig til kende for verdensmagterne og besvarer det med følgende hymne [8]:

En stjerne strålede på himlen
over alle de andre stjerner.
Uudsigeligt var dens lys,
og undren vakte dens usædvanlighed.

Alle de andre stjerner
med sol og måne
gik syngende i dans for stjernen.
Dens lys overgik dem alle,
og røre vakte dens nyhed
så ulig de andres.

Opløst blev hvert blændværk,
hver ondskabens lænke tilintetgjort,
uvidenhed afvasket,
det gamle herredømme lagt øde,
da Gud som menneske lod sig tilsyne
til nyt, evigt liv.

Dermed begyndte det
som fuldendes hos Gud.

Og alt kom i bevægelse,
fordi dødens tilintetgørelse
med fuld iver sattes i værk.

Jesu navn nævnes ikke en eneste gang, men der er ingen tvivl om, hvem hymnen sigter til. Sprog, begreber og forestillinger er samtidens, men bruges til at sige noget helt andet, noget 'nyt' netop i betydningen det helt anderledes. Et menneske - om Ignatius eller en anden, vides ikke - er blevet ramt af Guds tiltale til sin skabning i ordet som blev kød og tog bolig iblandt os, og han svarer på tiltalen ud fra sin tids sprog, forudsætninger og litterære former. Netop i dette ligger salmesangens inderste væsen.

NOTER

1. Jf hertil Bibelen i kulturh. lys, Kbhvn. 1968-71, bd 4, 9-18.- W.S. Smith: Musical Aspects of The New Testament, Amsterdam 1962, kap I. - E. Werner: The Sacred Bridge. The Interdependence of Liturgy and Music in Synagogue and Church during the First Millenium, New York 1959.

2. Tekster og melodier i Werner anf. værk s.419 og Det danske Antifonale I, Kbhvn. 1971, s 83.

3. Werner anf. værk s. 132.

4. Do s. 54, 344.

5. Brevet i sin helhed (på engelsk) i H. Bettenson: Documents of the Christian Church, Oxford University Press 1959, s. 3ff.

6. De flg. tekster er behandlet i R. Deichgräber: Gotteshymnus und Christushymnus in den frühen Christenheit, Göttingen 1967.

7. Bib. i kulturh. lys bd 8 s. 425.

8. Den græske tekst til denne hymne og til den forannævnte dåbshymne hos Deichgräber. Oversat til dansk, måske lidt kluntet, men formentlig dækkende, af E.Br.

ZWINGLI I THOMISSØNS SALMEBOG 1569?

VED JENS LYSTER

Blandt de salmer, som salmebogsredaktør Hans Thomissøn betegnede som sine egne oversættelser med dette stjernelignende ✻ , hører den tre-strofede *HErre Gud hielp mig, ieg raaber til dig*. Den figurerer blad 338v i afsnittet "Om Døden oc begraffuelse". Den er uden selvstændig overskrift, men med melodiangivelsen "O Jesu bold etc", der hentyder til den nürnbergske mestersanger Hans Sachs' mariavisekontrafaktur *O Jesu zart, göttlicher art*, oversat til dansk allerede i 1533 og optaget i Thomissøns salmebog blad 37r som *O Jesu bold met megit vold*. Da mestersangeren har betjent sig af et ret kompliceret metrum og rimskema, er det ikke alle og enhver, der har følt sig fristet til at gøre ham kunsten efter. I Thomissøns salmebog 1569 er det kun gjort to gange til [1]. Thomissøns tekst blad 338v lader da også ane, at hans forlæg må være af en vis kvalitet.

Imidlertid har ingen hidtil kunnet finde dette forlæg. S. Widding bemærker om salmen, at den "er betegnet med Thomissøns Oversættermærke, men Originalen kendes ikke" [2]. Anders Malling sætter ligeledes spørgsmålstegn ved både originaltekst og forfatter [3]. Det skal da heller ikke nægtes, at salmen synes at have en oprindelse, der er ret usædvanlig for danske salmer i reformationsårhundredet.

Trods det, at sikkert adskillige danske forskere med flid har søgt efter den tyske tekst i Philipp Wackernagels vægtige fem-binds tekst-antologi Das deutsche Kirchenlied, findes den der faktisk. Den er aftrykt i bind IV nr. 215.

Wackernagel kendte i 1874 *O Herr Got hilff* dels fra en udateret Zürich-salmebog, som han selv tidsfæstede til 156o [4], men som nok snarere er fra omkring 1569 [5]. Det er fra denne salmebog, at han gengiver teksten. Dels kendte han den fra Bonn-salmebogens 1561-udgave. Imidlertid er teksten adskillige år ældre. Allerede i 154o er den indlemmet i Zürich-salmebogen "Nüw gsangbüchle" [6]. Se fig.1. På tysk grund optræder teksten i den tidlige 155o-udgave af Bonn-salmebogen [7]. Dernæst i et delvist bevaret trykkeforlæg fra forla-

Fig.1. I forordet til salmebogen meddeler Thomissøn, hvordan han har søgt at afhjælpe mangelen på oversættelser af "mange skøne Psalmer som Lutheri siste tydske Psalmebog dog indeholt". Thomissøn holdt sig dog langt fra til Luthers sidste salmebog "Geystliche Lieder" 1545 alene. Med stort frisind turde han bruge af den rige arv, som fromme forfædre havde levet på "mit vdi den falske Lærdoms store blindhed oc vildfarelse". Han afholdt sig heller ikke fra at gendigte gendøberen og bigamisten Ludwig Hetzer samt optage en oversættelse af en anden gendøber, Leonhart Schiemer, halshugget i 1528. Også svenske salmer fandt nåde for hans øjne. Hvad skulle da hindre ham i, direkte eller indirekte, at betjene sig af zwinglianismens salmebøger fra Zürich?

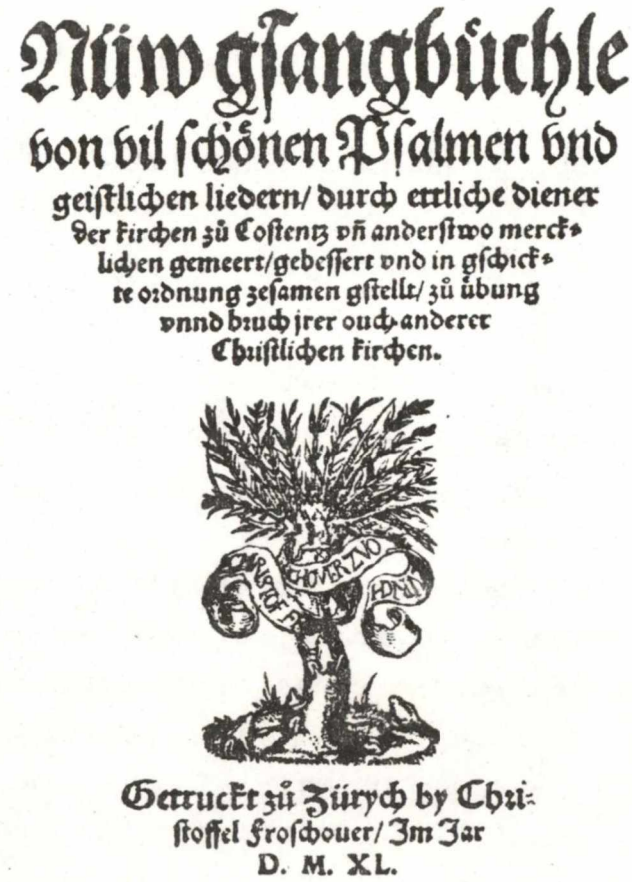
Nüw gsangbüchle
von vil schönen Psalmen vnd
geistlichen liedern/ durch ettliche diener
der kirchen zů Costentz vñ anderstwo merck-
lichen gemeert/gebessert vnd in gschick-
te ordnung zesamen gstellt/ zů übung
vnnd bruch jrer ouch anderer
Christlichen kirchen.

Getruckt zů Zürych by Chri-
stoffel Froschouer/ Im Jar
D. M. XL.

get Weygand Han, Frankfurt am Main, dateret 1557 [8]. Endelig foreligger teksten *trykt* i to Frankfurt-salmebøger, "Psalmen, Geistliche gesenge, Kirchen Ordenung vnd Gebet", 1565 og i "Geistliche Lieder vnd Psalmen", 1567 [9].

Nøjagtig hvilken salmesamling Thomissøn har benyttet, kan næppe siges ud fra en isoleret undersøgelse af en enkelt salme. Jeg vil nøjes med her at pege på enkelte iagttagelser, som kan indgå i kommende overvejelser herom.

Den tekst, som Wackernagel aftrykte fra Zürich ca. 1569, kan alene af tidsmæssige grunde udelukkes som forlæg. Dertil kommer, at den i strofe 2,4f har "Hilff, das ich mich/ mög sicherlich", hvor både Zürich 154o og Bonn 155o har "Hilff mir das ich/mög sicherlich", et nok så nærliggende forlæg for Thomissøns "Hielp mig at ieg/ kand tryggelig". Bonn 155o ser også ud til at kunne lades ude af betragtning, idet den i str. 1,14 har "*mit* aller not" [10], hvor Thomissøn i overensstemmelse med andre tekstvidners "*in* aller not" oversætter "*i* alskens nød". Ud fra varianter, som Wackernagel anfører, kunne Bonn 1561 være et muligt forlæg, idet str. 1,3 har "von mir *wolstu* nicht weichen", hvilket svarer til "Du *vilt* icke fra mig vige", hvor andre tekster har "von mir *solt* du nicht weichen".

Imidlertid kender jeg kun Bonn 1561 brudstykkevis for så vidt som der her forekommer varianter til Zürich ca. 1569. Heller ikke Frankfurt-salmebøgernes tekster har været tilgængelige for nærværende undersøgelse. Foreløbig må det være relevant at sidestille Thomissøns oversættelse med den tidlige tekst i Zürich 154o:

Ein ander lied ernst=
lichs bitten vmb ein gute
stund des tods.
Im ton/ Maria zart etc.

1.

O Herr Gott hilff
zu dir ich gilff
von mir solt du nit wychen:/:
Amm letsten end
so sich behend
der tod zu mir wirt schlychen
Zu brüffen mich
dass ich mög dich
erkennen minen Herren
kranckheit soll mir nit weeren
zur selben zyt
Herr mit mir stryt
so dann der tod
in aller not
mit mir thut grülich ringen
das crütz ist schwär
truckt mich so seer
lass mir nit misselingen.

2.

O Jesu Christ
syt du nun bist
der wäg dwarheit das läben :/:
Hilff mir das ich
mög sicherlich
dir gantz vnnd gar ergeben
vff disem wäg
nit sey so träg
nach dinem willen zwandlen
vnd allweg guts zehandlen
thu wie ich well
fleisch ist min gsell
vnd wil nit dran
wie ichs dann man
mit tragkeit überladen
Es ist zegrob
zu dinem lob
ach Herr wend du den schaden.

Herre Gud hielp mig ieg raaber
til dig, Siungis lige som/ O
Jesu bold etc.

1.

HErre Gud hielp mig,
ieg raaber til dig,
Du vilt icke fra mig vige:
Paa min siste End,
din trøst mig send,
Naar Døden monne sig fremsnige.
At du kant mig
prøffue rettelig,
At ieg kiendis dig min Herre
Oc Læge sand at være,
I den samme tid,
Herre met mig strid,
Naar den haarde Død,
i alskens nød,
Gruelig vil met mig kempe,
Kaarssit er suart,
oc trycker mig hart,
Til Seier giff raad oc lempe.

2.

O Iesu Christ
forsant du est
Veien, Sandhed oc Liffuit:
Hielp mig at ieg
kand tryggelig
Mig vnder dig gantske giffue.
Oc vandre fri,
paa Sandheds sti,
Ret effter din villie giøre,
Til det gode du mig føre:
Mit Kiød oc Blod
staar der imod,
Til det haffuer had
oc er wglad
Som du monne mig befale,
Der til god lyst
giff mig, Herre Christ,
Oc euige Liffs husuale.

3.
O heilger geist
kumm allermeist
so seel vnd lyb muss scheiden :/:
Vss diser zyt
dann biss nit wyt
mit gnad das hertz thu weiden
so wird ich gsund
zur selben stund
in warem glouben zfaren
zu diner englen scharen
des ich begär
darumb mich gwär
vnd stand mir by
das ich mög fry
von dir empfangen werden
ach vatter min
din kind ich bin
nimm mich von diser erden.

3.
O hellig Aand,
kom da paa stand
Naar Siel oc Krop skal skillies:
Vær i samme tid
icke fra mig vijt,
Bestyrcke mit hierte oc villie.
Saa bliffuer ieg sund,
oc i samme stund
Met en sand tro kand fare
Til dine Englers skare,
Til euig ære,
som ieg begær.
Oc stat mig bi,
at ieg kand fri
Aff dig anammit vorde:
Mig dit Barn her,
O Fader kier,
Tag i dit Skød fra Iorden.

Thomissøn gengiver ret trofast den gedigne dødsberedelsesbøn til den treenige Gud. Det komplicerede rimskema aabccbddeeffgghiih, en arv efter Hans Sachs, bevares på dansk. Forlæggets elegance går dog i nogen grad fløjten ved oversættelsen. I originaltekstens 1. strofe finder bønnen lin. 1-3 sin uddybelse og videreudvikling i linie 12ff: "Herr, mit mir stryt..", idet de mellemliggende linier er et indskud i form af en tids- eller situationsangivelse, hvor linie 11 "zur selben zyt" tager tråden op fra linie 4 "Am letsten end". Thomissøn har åbenbart ikke kunnet akceptere en periode udstrakt over så mange linier i en menighedssang, hvilket også er problematisk og såmænd også usædvanligt. I alt fald sætter han ikke blot punktum efter linie 6, han reducerer også billedet af Døden som aktivt handlende i linie 4-lo til den ene linie 6. Det er hos Thomissøn ikke Døden, men Gud selv, der prøver den døendes tro. I konsekvens af den mindre rolle, som Døden får tildelt, kan negationerne i linie 5 (dødens behændighed er ikke noget positivt) og linie lo erstattes af positive udtryk. Den samme tendens kan konstateres i linie 18 og i strofe 2 linie 8. Ligeså i 2,16, hvor kødets vrangvillighed til lovsang bliver til en bøn om god lyst til at gøre efter Guds vilje. Måske anes der her en bevidst teologisk distance til forlægget? Det samme er muligvis tilfældet i strofe 3 linie 6, hvor Thomissøn uden dækning i forlægget beder Gud om at styrke *viljen*. Eller skulle "villie" bare bruges som rimord til "skillies"?

Ingen af de i det foregående nævnte salmebøger så meget som antyder, hvem forfatteren til vor salme kan være. Det er imidlertid muligt at indkredse ham både tidsmæssigt og geografisk, ja, endog sandsynliggøre en forfatteridentitet! Den svejtsiske hymnolog Markus Jenny anser et udateret flyveskrift [11] for salmens ældste findested. Flyveskriftet indeholder to salmer, hvoraf den første hentyder til Zwinglis død i slaget ved Kappel oktober 1531. Trykket må altså være fra efter dette tidspunkt. Men næppe meget yngre, føjer Jenny til [12]. Vor salme står som den anden af de to og med samme overskrift som i Zürich 1540 [13].

Når Jenny peger på Zürich-reformatoren Huldreich Zwingli som den sandsynlige forfatter til *O Herr Gott, hilff,* er begrundelsen denne:

1. Det nævnte flyveblad har svejtsisk oprindelse. Salmens anonymitet her og i Zürich-salmebøgerne er ikke noget tvingende argument imod Zwinglis forfatterskab. Som paralleltilfælde nævnes, at der i Zürich 1540 er optaget en salme af Heinrich Bullinger (1504-75), Zwinglis arvtager i Zürich, men ligeledes anonym.
2. Salmen er skrevet i mestersangerformen ligesom de tekster, der med sikkerhed kan tilskrives Zwingli. Til de formelle kendetegn hører også, at teksten består af tre strofer ligesom både Zwinglis pest- og Kappel-salme.
3. Salmen indeholder sproglige mindelser om Zwinglis pestsalme. Mest påfaldende i strofe 1,1f, idet pestsalmen begynder *"Hilff, Herr Gott, hilff*/in diser not!/ Ich mein, der tod/ sig an der thür;/ stand, Christe, für,/ dann du jn überwunden hast!/ *Zu dir ich gilff.*/ Ist es din will,/ züch uss den pfyl,/ der mich verwundt,/ nit lasst ein stund/ mich haben weder ruw noch rast!". Linie 1 og 7 er på det nærmeste identiske med vor salmes strofe 1,1-2. Den førnævnte elegance i kompositionen genfindes i dette citat fra pestsalmen. Til strofe 2,4-5 svarer i pestsalmen strofe 2,21-22: "..so starck, das ich/ mög dapfferlich". Strofe 2,11 minder om pestsalmens 1,17: "Thun, wie du wilt..", strofe 3,18 om pestsalmens strofe 1,21-23: "Dann, nimmst du hin/ den geiste min/ von dieser erd..".
4. Endnu mere påfaldende er det indholdsmæssige slægtskab med pestsalmen. Således svarer strofe 1,11f til 2,17-18 i pestsalmens "Nun ist es umb;/min zung ist stumm,/ mag sprechen nit ein wort;/ min sinn sind all verdort./ *Darumb ist zyt,/ das du min stryt/* fürist fürhin..".

For endnu flere parallelismer henviser jeg til Markus Jennys undersøgelse [14] og gør samtidig opmærksom på, at Zwinglis pestsalme findes aftrykt hos Wackernagel, bind III nr. 551 [15].

Nogen kunne måske fristes til at antage, at de parallelle udtryk tværtimod at styrke teorien om Zwinglis forfatterskab til vor salme snarere peger bort fra ham og hen i retning mod en Zwingli-epigon. Her er jeg dog enig med Markus Jenny i, at såvel den formelle som saglige beslægtethed mellem de to tekster netop ikke er så stor, at man fristes til at tale om efterligning. Stærke indicier peger mod Zürich-reformatoren som ophavsmand til vor salme.

Men alt dette var oversætteren og salmebogsredaktøren Hans Thomissøn sikkert aldeles uvidende om. Så det vil nok være forfejlet af det ovenstående at udlede noget som helst om hemmelige tilbøjeligheder hos denne Hemmingsen-discipel. Han behøver ikke engang være gået til Zürich for at hente forlægget til sin oversættelse. Som nævnt var det i 1569 for længst blevet gjort tilgængeligt i regulære salmebøger i både Frankfurt am Main og Bonn.

NOTER

1. Dels af Ibsker-provsten Mogens Bancke i psalterparafrasen O H E R R E f o r d i g r e t y n c k e l i g, blad 210r, dels i den anonyme O J e s u C h r i s t, m i n F r e l s e r d u e s t, blad 281v.

2. S. Widding: Dansk Messe, Tide- og Psalmesang 1528-1573, vol.II, Kbh. 1933, 117.

3. Anders Malling: Dansk Salmehistorie bd. VII, Kbh.1972, 3o2 (Thomissøn-biografi).

4. Wackernagel IV side 1123 nr. DLXXXXI.

5. Dette antages i alt fald af Markus Jenny i Geschichte des deutsch-schweizerischen Gesangbuches im 16. Jahrhundert, Basel 1962, hvor dette tryk har signaturen Zü 5. Se anførte skrift s. 2o.

6. Jenny: Geschichte etc., hvor Zürich 154o har signaturen Zü 1. Faksimileudgave af "Nüw gsangbüchle", 154o, Zwingli Verlag Zürich 1946 med kort "Nachwort" af Jean Hotz. Eksemplar på Kgl.Bibl.Kbh. Vor salme findes side 233-234.

7. "Das Bonner Gesangbuch von 155o", hrsg. von Ernst Klusen, 1965 Staufen-Verlag, Kamp-Lintfort. Quellen und Studien zur Volkskunde Band 6. Salmen står blad 1o9.

8. Walther Lipphardt: "Gesangbuchdrucke in Frankfurt am Main vor 1569", Studien zur Frankfurter Geschichte Heft 7, Verlag Waldemar Kramer, Frankfurt am Main 1974, 59, 1o6 nr. 7o. I manuskriptet 1557 findes salmen blad 29v.

9. Henholdsvis blad 174v og 73v iflg. Lipphardt 59.

1o. Hvis man da tør regne Klusens tekst s. 216 for korrekt?

11. På Centralbiblioteket i Zürich, katalogsignatur 18 399. Også et fragment (heraf?) med signatur Res 834 findes på samme bibliotek.

12. Markus Jenny: "Die Lieder Zwinglis", Jahrbuch für Liturgik und Hymnologie 14. Band 1969, 79.

13. Lipphardt 1o6 nr. 7o.

14. Jenny: "Die Lieder Zwinglis" 79.

15. Dette har undgået Jennys opmærksomhed, 85, hvorfor han aftrykker tekst og melodi til pestsalmen s. 86-88 i nævnte artikel.

ANMELDELSER

OLE SARVIG SOM SALMIST

Ole Sarvig: Salmer og begyndelser til 198o'erne. Gyldendal 1981.

Der er her i landet tradition for at benytte de store digteres åndelige sange i kristen sammenhæng, hvis de blot med nogen ret kan kaldes kristne. Når derfor digteren Ole Sarvig udgiver noget, han kalder salmer, må vi være lydhøre i forventning til, at her taler en sprogkraft, der måske kan forny menighedssangen.

Nye salmer skal være meget gode, for at vi kan bruge dem. Vi har 5oo gode i forvejen og har ikke brug for nogen mere omfattende samling. Man kan ønske sig, at også vor tid skal være repræsenteret, men det forudsætter rigtignok, at disse nye salmer formår at engagere menigheden mere end dem af de gammelkendte, der i så fald må glide ud af daglig brug i stedet.

I udgiverens efterord gøres der opmærksom på, at de få salmer, Sarvig tidligere har skrevet, ikke var til menighedsbrug, men for den lille kreds. Uden at det siges, må dette også gælde for i al fald størstedelen af denne samling på ca. 12o digte allerede af den grund, at kun nogle af dem er i så fast form, at de uden videre kan bringes på en rytmisk letfattelig melodi.

Hertil kommer, at Sarvig foretager en mystisk sammenblanding af

Gud og sin elskede og i den forbindelse ikke viger tilbage for kønsaktens almindelige tabu-ord, der trods alt stadig skaber en andet end religiøs stemning, hvis de synges i kor i store forsamlinger.

Dette er de iøjnefaldende indvendinger, der ikke rokker ved den ros af Sarvigs lyrik som tankedigte, der har præget reaktionen i dagspressen.

Denne ros skal jeg rokke ved i det følgende: Sarvigs digte er gammelmodige, sjuskede, d.v.s. svingende i stilen uden nødvendig årsag, og fremfor alt er de epigonale af indhold, ja ligefrem af program: digteren synger uafladeligt om den sene tid, om verdens undergang, som om det var noget, der bestemmes af Sarvig og ikke af Vorherre.

Det er muligt, man kan bruge nogle af disse digte om ikke i gudstjenester, så i andagter, men udgangspunktet er, at samlingen har privat-religiøs karakter og, hvad opbyggelighed angår, må læses som sådan. Den er lidt i Rilkes lyriske stil, der jo heller ikke egnede sig til at synges.

Fremfor alt mangler digtene ganske sentenser. Et digt til at synges, af få eller mange, skal have linjer til at klippe ud og klistre op, gæve bevingede ord, rimpar, der huskes, fordi de har smæld. Der er intet af dette hos vore dages Sarvig, og det undrer mig, for hans ungdoms prosadigte havde det.

Man kan tænke sig lyrik uden smæld, jovist. Men hvilken stil ønsker Sarvig at skrive i? Vi skvulper op og ned mellem stillagene, så vi ikke véd, hvornår digteren gør grin med sig selv. I den ene ende har vi de omtalte tabu-ord og, at ordet *menneske* er tostavelses, ordene *rører, lader, bliver, Fader* enstavelses, når rytmen beder om det.

Men over for denne modernitet a la P.H. står noget, jeg vil kalde en talarstil, foldekastet fra forne tider, skjønne gloser, efterstillede adjektiver og lignende effekter, der nok skal skabe mindelser om salmer. Eksempler: *Himmelfader hvis åsyn skuer andre rum, verdensbragets larmen (?), hvor vi alting mister, Du gav os i eje, i skovens sale* (!, hertil rimet med gammel pluralis:) *haner gale*. Som det med rette hedder med duft af mosters psalmebog: *Vi er i tider triste.*

Rimene er banale. På *verden* rimer *al vor færden*, på *et himmel-*

brus - ud af den dybe gådes sus. Eller det hedder *vejes grene må gås alene. Laudamus Te! Du rene!* Mangen en *stjerne* fremlokker rimet *Gud Fader i det fjerne (!)*. At Gud som skat også kan være nær, fremgår af andre steder. Hans hemmelige komme sammenstilles en enkelt gang med, at den elskede "kommer", Men ellers er stilen mere i det melankolske.

Vi svæver ellers i himmelrummet: *nattens stjernesne, Dit diadem i natten, diamanters hære, stjernestøvsriger i svimlende tavshed, disse stjerne-perlerader*. Centralt er stedet *dit stjernetelts salut er slut*. For vi er den sene slægt i den sene tid, endnu mere afmægtigt end hos Vilstrup. Det hedder sågar *nu da tiden slutter brat* (fordi det rimer på *nat*). Den idelige tale om verdens undergang, som den findes til mange tider og ikke er mere lødigt begrundet nu om dage end førhen, har ikke blot lidet med kristendom at gøre, men står også i en underlig modsætning til Sarvigs længsel efter sin *skat* Kristus. Som i sin stil skvulper digteren i sine anskuelser, og spørgsmålet bliver, om han kan være tjent med denne udgivelse.

Dette spørgsmål er uvæsentligt i hymnologisk sammenhæng. Her må vi spørge, om der - uafhængigt af, hvad bogen iøvrigt indeholder - er et eller flere digte, der kan bruges som menighedssalmer inden for eller uden for gudstjenesten. Hvad vi ønsker, er en balance mellem den totale digters totale uforståelighed og den bureaukratiske salmebogsredaktørs flade udvalg af ortodoksi. Noget, der kan sige mennesker noget på flere planer og i al fald er lige så nært ved kristendommen som Ingemann. Jeg har et par bud og skal citere et af dem (side 39):

O, hjælp mig, Gud,
og tag mig ud
af disse rådne vande,
da skal jeg snart
med stjernens fart
rotere om din pande.

Hvert hav, hver skov,
hvert spor af plov
er dybe eftertanker
for os som går,
hvor gåden står
i stjernehimlens ranker.

Til forståelse skal siges, at *hvor* næppe betyder *derhenne-hvor* men snarere *hvorimod*. Ikke alt skal kunne forstås i et digt som dette, men det synes mig dog at have en vis plastisk appel.

Iøvrigt er det uklart, hvornår det er Sarvig, der er stjernen, og hvornår det er Vorherre som i digtet side 48 *Herre konge, det er tid.* (Men er det vor tid at bruge just metaforen *konge* om Gud, hvor der da er et udvalg?).

Å, Gud, vær du min ånde, side 52f. (aftrykt i nærværende nummer af HM side 2f.) kan nævnes, men ender med et spørgsmålstegn. En anden tekst står side 7o, *Å, Gud, min sjæl*, men jeg må stadig spørge mig selv, om denne på nogen måde står mål med det hidtidige salmerepertoire og kan fortrænge en eneste tekst af det, når jeg støder på banale billedophobninger som (på få linjer) *verdens strande, min tankes slot, nattens bryn.* Salmen side 127f. *Fred er at være, hvor jeg må* burde endnu nævnes som syngelig, men har rigtignok ikke megen kristendom i sig. Hvis vi vil give afkald på dette rigoristiske krav udfra ønsket om at have et par tekster at synge af en stor moderne digter, der ikke ligefrem saboterer gudstjenesten, er de nævnte snarest en mulighed. Men ligesom vore dages målrettet digtende præster forarger den intelligente del af menigheden ved blot at skrue gamle floskler sammen og dermed at være overflødige, fordi de intet nyt har at sige, - bortset fra, at de taler om cement og deslige - så vil Sarvig forarge mange af disse mine små og det sågar, uden at kunstoplevelsen er af første klasse. Digtsamlingen er rundet af en situation af krise og afmagt, og det kan man da have menneskelig sympati med, men vi andre har ikke brug for disse digte, sålænge der ikke starter en ny bølge af erotisk mystik. Det ske sent.

Digtsamlingen indledes med et motto, Matthæus 25,37, citeret på manipulerende måde: "Når så vi dig ...?". Er Sarvig blandt de retfærdige, og er det en ukendt Gud, han taler til? Vi har brug for digterne, også for deres lejlighedsvise barnagtigheder, fordi erfaringen siger os, at mange digte er mere intelligente end deres ophav. Men ikke alt er dybt.

Man under Sarvig hans religiøse oplevelser og kan læse hans nye digtsamling som en søgende sjæls meget umiddelbare udladninger, men salmer kan man ikke kalde disse vers, uden at ordet bruges i en ny og forvirrende betydning.

Når vi nu atter og atter må sige om vor tids salmer: pænt, pænt, men så heller ikke mere, desværre, - så ville vi gerne have set en stærk gejst træde stærkt op, med den muntert favnende optimisme,

som er forkynderens.

Sarvig er en stor digter, Chr. Richardt var en lille digter. Men dennes aldeles banale *Altid frejdig, når du går* fra det væmmelige 19. århundrede kan sige vore dages mennesker mere end hele denne store kollektion. For én, der har læst Sarvig i mere end 3o år, er dette dokument kunstnerisk rystende og menneskelig set ganske privat. Vi mangler stadig salmer af i dag.

Vedhæftet er nogle klokkevers, altså indskrifter på kirkeklokker. Dem laver Dronningen bedre.

Leif Ludwig Albertsen

NOTE I ANLEDNING AF SARVIGS SALMER

Tidligere kirkeminister Bodil Koch proklamerede Klaus Rifbjerg som vor tids Grundtvig og udtrykte dermed sin horisont eller mangel på samme. Pastor Gitte Berg - se hosstående klip - ser i ole Sarvig en digter på højde med Kingo og Brorson og tilkendegiver således, hvor meget eller lidt hun vurderer disse. Sammenlagt skulle Sarvig og Rifbjerg altså - hvis de to teologers udsagn står til troende - kunne levere broderparten af stoffet til et nyt salmebogstillæg. Vi mangler blot endnu at få udpeget vor tids Ingemann, Boye og Timm? Og "hvo vil være Simon af Kyrene"?? De lader sig vel finde i de hidtil udkomne tillæg.

Professor Albertsen, der har skrevet ovenstående anmeldelse af Sarvigs digtsamling, foreslog redaktionen, at tingene skulle afvejes ved også at give en teolog lejlighed til en vurdering. Øjensynligt havde han ikke været opmærksom på Gitte Bergs betragtninger. De taler jo tydeligt nok - selv i udklip.

Undertegnede tør slet ikke give sig af med at skue de store li-

nier i historien og dens åbenbart tilbagevendende kulminationer - det kræver nemlig storhed hos iagttageren selv -, men vil nøjes med at gøre opmærksom på en lille forskel mellem vore tre store salmedigtere på den ene side og Rifbjerg-Sarvig på den anden. Det er værd at nævne, synes jeg, at Kingo, Brorson og Grundtvig foruden at være store digterbegavelser også havde lyttet til Guds ord. At de dertil også var teologer og forkyndere, ja, endog biskopper, skal kun nævnes for at sandsynliggøre, at det at lytte til Guds ord var blevet dem en vane. Om Rifbjerg derimod formoder jeg, at han forlængst har lagt kristendommen bag sig. Og Sarvig forlod folkekirken i 18-års alderen, "fordi han oplevede troen mere evangelisk end kirkelig". Hvordan skulle de to da som Kingo, Brorson og Grundtvig kunne lovsynge den Herre, der er til stede, når to og tre er forsamlet i hans navn? De kan utvivlsomt skrive salmer til en ukendt Gud. Men har vi brug for dem i en kirke, hvor vi kender hans navn?

I G.F.W.Herngreens fremragende analyse af salmebegrebet i Hymn. Medd. 198o s. 3-29 gøres der op med den blandt teologer udbredte opfattelse, at salmer primært skal være forkyndende. Salmedigteren skal ikke entre prædikestolen, men sammen med og som en del af menigheden anamnetisk reflektere det, han hører. På dette kriterium bør Sarvigs tekster måles. Skidt med, at han ikke er teolog eller forkynder som de tre store var. Det kan vi nu engang ikke alle være (selv om mange gerne vil være biskopper!). Men man kan anfægte Sarvigs ret til at udgive sine privat-religiøse refleksioner for salmer, når han ikke vil lade sig noget sige af Vorherre. Og endnu mere kan man være betænkelig, når en præst i Sarvigs digte kan høre menighedens anamnetiske refleksion af vor tids forkyndelse. Så er det enten vor tids forkyndelse, det er galt med, eller den konkrete præst.

Sarvig er hverken Kingo eller Brorson. Han er Sarvig. Digterisk er han i denne samling hverken på højde med disse to eller med det bedste af sit eget. Kristeligt kommer han næppe i betragtning, så længe han lytter mere til den indre stemme end til evangeliet.

Jens Lyster

THOMAS KINGO: SANGE OG SALMER SUNGET OG SPILLET AF INGOLF OLSEN. POINT 5o34.

Guitaristen og sangeren Ingolf Olsens indspilning på grammofon af Kingo-salmer (Point 5o34) hører som solistplade til undtagelserne blandt det stadig stigende antal indspilninger med salmer i disse år. Langt de fleste optagelser er indsunget af kor, der til en vis grad kan gøre det ud for den menighed, som salmerne er skrevet til, mens solosangeres præstationer let kan få præg netop af præstation med fokus på sangeren. Det er just det præg, der ligger i titlen på operasanger Ove Verner Hansens salmeplade "Fra min kirkesangertid". Erik Paaske har også sunget salmer på grammofon, og Ingolf Olsen har selv udsendt plader med Carl Nielsen, Laub og Weyse/Ingemanns morgen- og aftensange. Ellers er det rimeligt nok mest kor af alle slags, der præger markedet.

Kingo skriver dog så udpræget i første person eental, at det forekommer helt naturligt med en solist i hans salmer. Og trods indvendinger må det siges, at Ingolf Olsen har lavet et på flere måder meget spændende pladesæt.

Det er fire pladesider med de syv morgen- og syv aftensange fra Aandelige Siunge-Koors Første-Part, nogle af de mere kendte salmer fra den Anden-Part og fra Gradualet samt hyrdedigtet Chrysillis, skrevet til Kingos første kone. De fleste af sangene er forkortede; man havde god tid i gamle dage, og kun halvdelen af stroferne har fået plads på pladerne.

Man stødes til at begynde med af Ingolf Olsens noget krukkede syngemåde. Vokalerne ligger affekteret langt tilbage, så stemmen får en presset klang, og konsonanterne kommer tidligt i stavelsen ligesom hos vore dages popsangere. Men man må dog indrømme, at den uegale og pressede, på visse stavelser endda brægende klang passer bedre til Kingos stolte højbarok end til Ingemann/Weyses uskyldsklare barnlighed.

Det kan være svært at frigøre sig fra indvendingerne, og det er ikke rigtigt lykkedes for mig endnu. Men ser man gennem dem, opdager man pladernes store kvaliteter. Digtene er så velskrevne og indholdsmættede, at de alene bærer langt, især når man følger med i det uundværlige teksthefte.

Ingolf Olsen, der er en stor musiker med sans for tekstens indhold, tilfører dog også hver enkelt sang noget særligt. Han holder

en fin balance mellem den anonyme salmesanger og den fortolkende kunstner. Hans midler er som oftest diskrete, men virkningsfulde. I den uforkortede Far, Verden, Far Vel antyder han modstillingen mellem den forkastelige verden og den himmelske salighed alene ved stemmens klang. I den ligeledes uforkortede Se Hvor Nu Jesus Træder afmaler han også salmens afsnit ved hjælp af stemmeklangen, men får den alligevel til at hænge sammen som een lang march mod Jerusalem, den morderstad. Sorrig Og Glæde synger han påfaldende langsomt og båret, men derved får den intrikate harmonik tid til at kaste usædvanligt og dristigt lys og skygge over melodien. Andre salmer synger han slet og ret, som man nu synger salmer, men overalt mærker man hans musikalske sans for frasen hos Kingo og for indholdets inderlighed forenet med den prægtige digteriske patos.

Sproget er Kingos originale, umoderniserede sprog med mange ord, der siden er faldet ud af det danske sprog. Ingolf Olsen udtaler dog klogeligt de gamle skrivemåder på nutidig måde og synger for eksempel Yndest, hvor Kingo skriver Yndist.

Melodierne er også tidens egne i de gamle versioner. Nogle af dem bruges endnu, men i seklernes løb er hjørnerne slidt af, og med en enklere og mere klart overskuelig form har de måske også mistet fint ciselerede detailler. De fremstår nu her klart og frisk, sunget og spillet med nænsom gratie. Nogle melodier bruges ikke længere, men man kunne ønske sig mange af dem tilbage til praktisk brug; især har melodien til Kom, Siæl, Og Lad Os Græde bidt sig fast hos mig.

Alle er det melodier, der oprindelig er skrevet til solistisk brug, og som ikke i de gamle former ville komme til deres ret i en korudgave. Guitaren er ideel som akkompagnement, og sangeren har naturligvis en forstående og medskabende akkompagnatør i sig selv.

Når man giver sig tid til at leve sig ind i disse fire pladesider med teksthefte i hånd, så mærker man snart, at Ingolf Olsen med fejl og fortrin kun er et instrument, der lader Kingos digtning være hovedsagen. Man får lyst til at læse mere af den store poet, og man må tænke på det gamle Gruk:

Mangen digter her til lands
var en spurv i tranedans.
Men salmisten Thomas Kingo
var blandt spurve en flamingo.

Thomas Viggo Pedersen

OMTALE AF ARTIKEL I HADERSLEV STIFTSBOG 1980

I kommission hos J.C. Nielsens Forlag, Haderslev.

Blandt flere artikler i denne stiftsbog har salmedigteren, komponisten og sognepræsten Holger Lissner skrevet en artikel med titlen: "Nogle overvejelser om tradition og nybrud ved brugen af kirkemusik og salmer ved gudstjenesten", side 83-93.

Artiklen indledes med citater af Sydney Carter og K.L. Aastrup, som taler for henholdsvis en nyformulering af "sandheden" og en besindelse på vor kirkehistorie og tradition i forbindelse med nyformuleringer. Det, der ridses op, er forholdet mellem nybrud og tradition, der betegnes som "en generel spænding".

Citat (s. 84-85): "Derfor har Sydney Carter ret i, at kirken aldrig kan stille sig tilfreds med en bestemt formulering, hvor god den end er, men at den stadig må formulere sig på ny og på ny med alle muligheder for at tage fejl, for at komme til at bruge ord eller toner, der gør Gud mindre og evangeliet til noget andet, end det er. Dette arbejde kan kun lykkes ved Helligåndens hjælp.

Den kirke, der helt vil afvise nye formuleringer af teologisk og kunstnerisk art og klamrer sig til fortidige formuleringer af kirkens tro og lovsang, må spørge sig selv, om den har mistet troen på nyskabelsen og Helligånden.

Men K.L. Aastrup har også ret i, at alt nyt, der er af ånd, i grunden er gammelt, står på skuldrene af forfædrene, og at det er hovmod at tro, at man kan springe fortidens møjsommeligt tilkæmpede erfaringer over. For i kirken er vi altid afhængige af de første vidner og de ord og vendinger, som de formede deres vidnesbyrd i. Om ikke i bogstav, så er de dog i ånd normer for al senere kristen forkyndelse.

De, der mener, at vor tid er så helt ny og anderledes, at de intet kan lære af fortiden, har mistet sansen for historien og samhørigheden med de tidligere generationer, og de bør spørge sig selv, om de har glemt arvesynden og mistet troen på Guds uforanderlige pagtstroskab.

Det er den spænding, kirken lever i og skal leve i".

"Men er alle sproglige og musikalske udtryksformer da lige værdifulde og lige velegnede som bærere af evangeliet og menighedens svar derpå? Eller gives der sproglige formuleringer og musikalske stilarter, som ikke kan anvendes i kirkens tjeneste? Hvilke krite-

rier og målestokke kan vi anvende, når vi skal vurdere kirkemusik og salmer?" - spørger Lissner.

Laubs velkendte holdning til dette spørgsmål strejfes med et citat fra "Musik og Kirke".

Senere bringer Lissner med et par citater fra Karen Horsens' artikel (bragt i Præsteforeningens Blad og Organist-Bladet): "Kirkens sprog - og hverdagens" sporet ind på vor "forbrugende" holdning til kirkens sprog og musik. Lissner siger (citat s. 88):

"Vi er bestandigt, også på det åndelige og musikalske område, fristede til at forholde os som forbrugere, ualvorligt medrevet".

Ikke desto mindre provokeres vi til at forsøge os med nyformuleringer, Lissner siger (citat s. 89-9o):

"Jeg tror, at kirkens undladelsessynder snarere er begået, når dens folk var bange for at få snavsede fingre og risikere sig selv, end når de vovede sig ud i noget, der ikke kunne bære (!) og tåle tidens tand. Og derfor ender vi med at måtte spørge os selv, om det ligger i missionsbefalingen, at vi også sprogligt og musikalsk må komme de mennesker i møde, som vi vil dele evangeliet med. Og somme tider benytte os af sprog, som vi ikke selv kan falde helt til hvile i". Han mener videre: "... der er ikke én eller to slags musik, som er kirkemusik, men mange slags. Alt er ikke lige godt, den ualvorlige musik kan ikke bruges som kirkemusik, men der er meget mere, der kan anvendes som kirkemusik, end det, man normalt forstår ved kirkemusik".

Lissner mener, at vi måske kan løse op for nogle af problemerne med følgende holdning (citat s. 9o-91):

"Først må vi arbejde på at hjælpe hinanden til et musikalsk økumenisk sindelag, hvor man begynder at se rigdommen i mangfoldigheden, hvor man ikke siger: Sådan og sådan skal det være for at være rigtig gudstjenestemusik! Man spørger: Kunne det måske også gøres sådan? Kan vi høre noget nyt, hvis vi siger det på den måde"?.

Lissner nævner derpå problemerne omkring de mennesker, "der føler sig fremmedgjort over for store dele af kirkens sprog og liturgi" (citat fra s. 91).

Artiklen slutter med følgende afsnit (citat s. 93): "Men vil der ikke komme nogle stilbrud, hvis en menighed sang en salme på en rytmisk melodi midt i en gudstjeneste, som i øvrigt er præget af Grundtvigs salmer, bibelske læsninger, Veit Dietrichs kollekter og middelalderlige hvælvinger? Jo, det vil der meget nemt, både

fordi orglet ikke kan spille disse salmer, og fordi vi ikke er vant til denne slags musik. Men det fornøjelige er, at gudstjenesten allerede rummer en masse forskellige stilarter, teologisk, sprogligt, musikalsk og arkitektonisk. Blot har vi vænnet os til det i den grad, at vi slet ikke bemærker det rige samspil, der er mellem de forskellige elementer.

Det afgørende i denne sammenhæng er, om salmen har kvalitet, for det er netop ved den kunstneriske kvalitet, at disse elementer formår at spille sammen og hævde sig over for hinanden. Hvor kvaliteten mangler, afslører de fremragende omgivelser hulheden i udtrykket, og det er vel en af grundene til, at f.eks. Veit Dietrichs kollekter og nye forsøg på at erstatte dem ikke virker overbevisende. Den virkelige kunst skal nok vide at hævde sig, for den kan spille op til omgivelserne, og da vil dens tilstedeværelse i gudstjenesten ikke opfattes som et stilbrud, men som en tone i lovsangens polyfoni".

H.F.N.

DANSK MUSIK ANTOLOGI

Den danske Guldalder. Værker for blandet kor a cappella. Medvirkende: Canzone-koret under ledelse af Frans Rasmussen.
D.M.A. 051. CAN 103 Stereo.

Dansk Musik Antologi's grammofonpladeindspilninger støttes økonomisk af danske musik- og kororganisationer samt ministeriet for kulturelle anliggender og Danmarks Radio.

På pladen præsenteres værker fra den periode af dansk musikliv, hvor det blandede kor a cappella gjorde sin entre - d.v.s. perioden ca. 185o-19oo. Det sker med værker af Weyse, Gade, Hornemann, Heise, I.P.E. Hartmann, H. Rung og Lange-Müller. Den største del af værkerne er verdslige lejlighedsværker, men tilstedeværelsen af 3 værker med religiøse tekster gør, at pladen bør omtales for bladets læsere. De 3 værker er: A. Langsted: Lovsang, med musik af I.P.E. Hartmann; Gebeth, med musik af N.W. Gade; H.C. Andersen: Juleaften (nok bedre kendt under titlen: Barn Jesus i en krybbe lå), med musik af H. Rung.

En nok så tungtvejende grund til omtale af pladen er, at dens kunstneriske kvalitet er meget høj. Det til lejligheden sammensatte kor - Canzone-koret - synger smukt og med fine detailler under Frans Rasmussens ledelse. Korets klanglige balance er fin, og der bliver sunget dejligt rent, især er de krystalagtige og klare kvindestemmer uden forstyrrende vibrato en nydelse at lytte til. Dertil kommer pladens fine tekniske kvalitet.

Der er med den foreliggende plade grundlag for at stifte bekendtskab med en del hidtil ukendt musik i en fin udførelse. Ikke mindst Gades motet for 8-stemmigt dobbeltkor, som fylder en god bid af pladens 2. side, aftvinger éns respekt - både som komposition og i udførelsen.

Henrik Fibiger Nørfelt

LÆSERNE SKRIVER

OM TAKT OG TONE
ELLER TONER OG BETONING I LITANIET IN FINE

Må det være en ikke-fagmand tilladt at fremføre et enfoldigt spørgsmål og ditto forslag, som Hymnologiske Meddelelser må være et passende forum for. Det drejer sig om Litaniet som det findes i Den danske Koralbog - også i dens 2. udgave helt efter Laub.

Kirkefædre - også de musikalske, de henfarne såvel som de nulevende - nærer man en oprigtig taknemlighed for og respekt tillige, uanset at de vel ikke altid, end ikke efter egen mening, kan være ufejlbarlige eller uforbederlige.

Også Laub er i tidens løb blevet korrigeret på udsatte steder. Her skal med henblik på mit egentlige anliggende indledningsvis anføres et dermed beslægtet eksempel, hvor det ganske vist ikke er Laub i og for sig, der er blevet korrigeret, men en senere stedfunden tekstændring, som måtte medføre en tilsvarende ændring i den melodiske rytme: Trosbekendelsens led 'nedfaret til dødsriget' i den af L. tillempede (-læmpede i L.s ortografi!) og harmoniserede Credo-melodi. Da den oprindeligt anvendte ordlyd '... til helvede' afløstes af '..... til dødsriget', måtte den hidtidige rytme

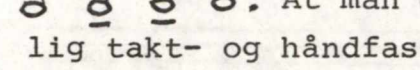 nødvendigvis lempes herefter (hvornår, af hvem og hvor, ved jeg ikke) for at undgå det unaturlige, som for år tilbage endnu kunne høres visse steder: 'til d ø d s -ri- g e t 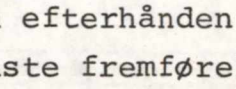 (!) - så det naturligere kom til at lyde 'til d ø d s - r i - g e t' 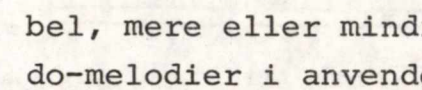 . At man efterhånden har forladt denne i det hele temmelig takt- og håndfaste fremførelse til fordel for en mere fleksibel, mere eller mindre gregoriansk syngemåde eller bragt andre Credo-melodier i anvendelse, er en anden sag.

Men nu Litaniet - brugt en del steder periodisk eller lejlighedsvis og således nu og da også hørt ved gudstjenestetransmissioner i Radio og TV. Det er slutningen og helt nøje den sidste sætning, hvis melodiske såvel som tekstlige akcentuering længe har forundret for ikke at sige forstyrret mig, og måske andre med mig.

Det ville unægtelig være ret så vovelig en sag om ikke ligefrem imod takt og tone at ville være mere bedrevidende end dem, der ved bedre. Men også ubevidst kan man da komme for skade at stille uintelligente spørgsmål. Og for nu for en gangs skyld og for en kort stund at deponere en del af min medfødte beskedenhed og måske samtidig demonstrere en tilsvarende uvidenhed: hvordan er det muligt, jeg mener: hvordan og med hvilke grunde eller hvilke motiver er det muligt - "efter gregorianske motiver", som det udtrykkeligt hedder i DDK - at opretholde en sådan akcentuering af disse ord, så fast og emfatisk næsten indtil det 'slående', at man hver gang kun med nød og næppe kan tilbageholde det noget uærbødige spørgsmål: ja, til hvem ellers? Hver gang man hører Litaniet og nærmer sig slutningen, tænker man uvilkårligt: så - nu kommer det ! Og så kommer det: '... og lad vor røst k o m -me til d i g' 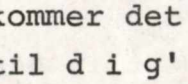 . Og hver gang forstyrres man af nys nævnte, næppe nok undertrykte tanke.

Ville nogen - derom var det, jeg gerne ville spørge - ville eller kunne nogen mon finde det naturligt at s i g e disse ord med den betoning: lad vor røst komme til d i g, eller: k o m -me til d i g? Ville det ikke være omtrent, som hvis man i den aronitiske velsignelse f.eks. ville betone en ikke blot overflødig, men ligefrem anmassende og afsporende individualisering af et andet 'dig': ... velsigne d i g og bevare d i g o.s.v.? (Med et tredje 'dig' er det en anden sag: i salmen Aleneste Gud, vers 2,2 'al æren skal d i g (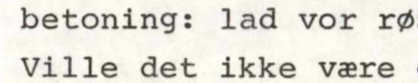) tilhøre' - 'dig' nemlig i modsætning til andre, man kunne fristes til at give æren).

Og nu altså Litaniet. Dets sidste sætning må vel i naturligt

talesprog have denne betoning: lad vor r ø s t komme t i l dig, eventuelt: lad vor r ø s t k o m -me t i l dig, med lige betoning af de tre stavelser. Men hvis det skal s i g e s sådan, skal det vel også s y n g e s tilsvarende,

altså ikke: - men:

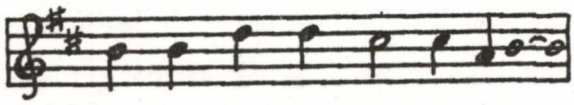

... og lad vor røst kom-me til dig

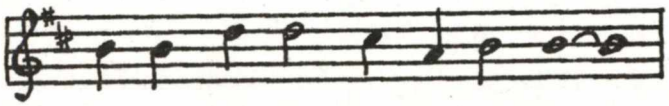

... og lad vor røst kom-me til dig

I ny og næ har jeg frittet godtfolk og fagfolk om deres mening herom. Nogle var enige i mit synspunkt, andre syntes uenige. Uenigheden blev engang i forbifarten begrundet med den indvending, at en sådan ændring af rytmen ikke ville harmonere med (Laubs) foreliggende 4-stemmige sats. Og det er unægteligt et nyt problem.

Men hvis en naturlig diktion ikke passer til en foreliggende harmonisering, må det vil være sidstnævnte, der ikke passer? I så fald måtte satsen kunne bringes til at stemme med melodien, som gregoriansk set må være det primære. Det måtte for fagfolk være muligt uden større besvær end i ovennævnte eksempel fra Trosbekendelsen - inklusive et tredje, med en kor-sats følgende problem: tekstlægningen - og uden krænkelse af ophavsretten. Laubs egen sats (Liturgisk Musik, Folke- og Skolemusik III,3 1937) synes i forvejen i mellemstemmerne at have en umiskendelig understregning af 'til', så en videre 'til'-lempning må være nærliggende! - Her lader jeg imidlertid min medfødte beskedenhed genindtræde i sine berettigede rettigheder....

Til velvillig og forhåbentlig positiv flerstemmig overvejelse for interesserede.

S.T. Vestergaard

ALLE TING ER UNDERLIGE .....

Et notabene til Erik A. Nielsens artikel om pietismen og kønsrollerne.

Lad mig først bringe en uforbeholden tak for Erik A. Nielsens meget kyndige og inspirerende gennemgang af 'Mit hjerte altid vanker'. Den var meget givende. Tak.

Men jeg har lyst til at gøre sammenstillingen med Kingo lidt mere nuanceret. Jeg vil gøre det ved at hævde, at 'Mit hjerte altid vanker' er en varm, veltalende, pietistisk følsom videreudførelse af Kingos 'Alle Ting er Underlige...'.

Inspirationen til denne salme er ordene fra Johannesindledningen: Han kom til sit eget, og hans egne tog ikke imod ham. Hertil knyttes stedet fra Lukas 9,58: Ræve har huler og himlens fugle reder, men Menneskesønnen har ikke det sted, hvor han kan lægge sit hoved til hvile.

Salmen optræder allerede i Vinter-Parten 1689 og fandt derpå, lettere revideret i 1. og 9. strofe, optagelse i Gradualet 1699, side 77, i følgende form:

Alle Ting er´ Underlige/ etc.
Siunges som:
Som Hiorten med Tørst befangen/ etc.

1.

ALle Ting er´ Underlige/ Ingen kand det grandske ud/ At Gud vil til Jorden stige/ For at fæste sig en Brud. Hand har brudt sin Himmel=Sal/ Ligger ned i Jordens Dal/ Til sit eget Folck hand tragter/ Dog de ham kun lidet agter.

2.

Himlens Ære/ Lif og Naade Fører dette Himmel=Noer/ Salighed og ævig baade I hans Barm og Hierte boer: O Lycksalig er dend sted Hvor hand sætter sine Fied! Men det hierte salig bliver/ Som sig til hans Bolig giver.

3.

Fædrene var snart forgremmet/ Førend du/ min JEsu/ kom/ Der du kom/ da blef du fremmed/ Saadan vendtes Bladet om! Dig dit eget Folck forskiød/ Og slet ingen Ære bød/ Neppest fick du lof at ligge/ Som et Barn der gaar at tigge.

4.

Naade=Solen af dit Øye Snarer ey paa Jorden stack/ Før at Misgunst/ Had og Møye Blef din allerførste Tack! Satan/ som om Jorden løb/ Beed udi dit Barne=Svøb/ Og ophidset sine Hunde/ At de dig forderfve kunde.

5.

Blant din´ egne var der icke Een af Ti/ som kiendte dig/ Men de fleste vilde sticke Efter dig Forræderlig! Dine Tienere de slog/ Myrdte/ Hudstrøg og forjog/ Støtte/ Steened og bespotted/ Og mod dig sig sammenrotted.

6.

Du i deres Barm dig lagde/ Og det reene Jomfru=skiød/ Der udi de dig misshagde/ Haan og spot dig derfor bød! Satan/ Siugdom/ Sorg og Synd/ Drefst og Lægte du med fynd/ Men din Løn blef Steen og Avind/ Svøber/ Torne/ Kors og Glavind.

7.

Ræfven i sin Luure=Huule Hafver meere sickerhed/ Ja paa Qvisten vilde Fugle/ End som du paa Jorden veed/ Blant din egen Folcke=fær Er saa faa der har dig kiær/ Hedninge de dig annamme/ Og giør Jøderne til skamme.

8.

Hierte JEsu/ er din Lycke Blant dit eget Folck saa slet/ Kom du da min Siæles smycke/ Jeg vil afstaa ald min Ret Til mig self og gifve mig/ Lille søde JEsu/ dig/ Mig vil Jeg dig gandske gifve/ At du min igien vil blifve.

9.

Siælen dend er dog din egen/ Kroppen Dannede din Haand/ Derfor er din ret saa megen Baade til min Krop og Aand! Tag mig da/ besid mig heel/ Du min Siæles gandske Deel/ I dit Kors og i din Ære Lad mig din Lif=egen være.

Man lægger her mærke til, at allerede Kingo har brudebilledet 'fæste sig en Brud' (Maria/menigheden) endda i første anslag. Fortsættelsen i de næste linier spiller på Filipperhymnen Jordens Dal ("fornedrede sig"). Strofen slutter med hentydningen til Johs.1,11.
Str. 2 nævner dette Himmel-Noer, vi er altså i Jesu føderum.
Str. 3: Trods jødernes glødende længsel vækker opfyldelsen forargelse og foragt. Neppest fick du lof at ligge/Som et Barn der gaar at tigge (hvor betlere de pleje...).
Str. 7. Ræfven i sin Luure-Huule Hafver meere sickerhed/Ja paa Qvisten vilde Fugle... (En spurv dog har sin rede...).
Str. 8 & 9: Kom du da min Siæles smycke/Jeg vil afstaa ald min Ret Til mig self og gifve mig/Lille søde JEsu/dig/..... Siælen dend er dog din egen ... Citaterne er nok til at vise den nøje korrespondance mellem disse to vers og Brorsons Ak kom jeg vil oplukke.. (det, som nu er sidste strofe i salmebogen).

Selv om jeg mener at have påvist en afhængighed af denne Kingosalme, er det ikke min hensigt dermed at tage noget fra Brorson.

Hans salme er rig og varm, og den har helt været gennem hans personlige smeltedigel, så vi trygt tør kalde den hans.

Men det er lige så ubestrideligt, mener jeg, at man må fastholde Brorsons dybe afhængighed af sin store forgænger trods iøjnefaldende forskelle.

Brorson betyder nybrud, men han står fast forankret i en tradition.

Helge Noe-Nygaard

IAH-KONGRES I OXFORD I AUGUST

Internationale Arbeitsgemeinschaft für Hymnologie (IAH) har udsendt indbydelse til sin 11. kongres, der finder sted i dagene 24.-29. august på St. Catherine's College i Oxford. Som medarrangør står i år Hymn-Society of Great Britain and Ireland og der forventes også

stor deltagelse fra medlemmer af Hymn-Society of America (HSA). Konferencesproget bliver både tysk og engelsk.

Deltagerantallet er begrænset til 18o, hvoraf der reserveres plads til 6o IAH-medlemmer. Det er derfor vigtigt at være tidligt ude med tilmeldingen. Allersidste frist er 1. maj. Tilmeldingsblanket og betingelser rekvireres på IAH-Sekretariat, Dr. Philipp Harnoncourt, Burgring 6, A-8olo Graz, Østrig.

Kongressens tema er "Den engelske salmesangs kilder og indflydelse". Det er et tema, som nok kunne trænge til nærmere belysning i de nordiske lande, hvor relationerne til England har været ret forskellige fra land til land. Generelt kan man dog nok sige, at der efter reformationsårhundredets massivt tyske dominans sker en gradvis åbning mod engelsk åndsliv og dermed også kirkelig tradition frem gennem 16oo-tallet. Fra Sverige kom bl.a. Wivallius, Spegel og Svedberg på studierejser til England. I århundredets sidste halvdel var også mange dansk-norske på studieophold, Frederik Rostgaard således i Oxford, samtidig med at Ivar Brinch var feltpræst i Irland, hvorfra han kom til London som sognepræst for den stedlige dansk-norske menighed. Om den engelske sangtradition med sin stærke bundethed til Psalteren har haft nogen som helst praktisk betydning i Norden på den tid, er et spørgsmål, som der endnu ikke er leveret fyldestgørende svar på. Den metodistiske salmesang i 17oo-tallet bemærkedes i Norden og i 18oo-tallet brød den angelsachsiske vækkelsessang igennem hos os. Grundtvigs studierejser til England satte sine frugter i dansk salmedigtning. I vort århundrede har Chesterton og Sidney Carter fundet oversættere i de nordiske lande.

Mens de danske relationer til engelsk salmetradition er et så godt som ubeskrevet kapitel, har svenske hymnologer som Sven-Åke Selander med "Den nya sången", Lund 1973, leveret vægtige undersøgelser af den angelsachsiske vækkelsessangs gennembrud i Sverige. Emnet "Den engelske salmesangs kilder og indflydelse" skulle således ikke mangle relevans i Skandinavien. Det har blot hidtil skortet på forskere til at udrede trådene. Måske kunne en uges ophold i Oxford give inspiration til et eller andet.

Jens Lyster

RETTELSE

S.T. Vestergaard har sendt os nedenstående forbedring af "Bryd frem, du skønne morgenskær", trykt HM 198o/3-4, s. 154:

Str. 1,5-6:
Nu være vil i verden vild
vor trøst og fryd et barn så mild,

Str. 5,5-6:
lad os med flid og al vor id
dig prise her i nådens tid

FAVØRTILBUD

Vi henleder hermed Deres opmærksomhed på det meget billige tilbud fra Det danske Sprog- og Litteraturselskab, som man finder vedlagt dette nummer af HM. Medlemmer af Salmehistorisk Selskab kan her med stor rabat erhverve melodierne til Arrebos Davids Psalter. Send *straks* bestillingskortene ind! J.L.

EFTERLYSNING

Da jeg snarest skal i gang med at udarbejde en dansk hymnologisk bibliografi omfattende årene 1973-1981 og efter samme retningslinier som bibliografien 1961-1972 (Hymn.Medd. 1974 s.188-198, vil jeg være taknemmelig for at blive gjort opmærksom på bidrag til forskningen, som ikke har fundet omtale i Hymn. Medd. og derfor måtte skønnes ikke at være kommet til min kundskab. På forhånd tak.

Jens Lyster

FORFATTERNES ADRESSER

Professor Leif Ludwig Albertsen, Institut for germansk filologi, Aarhus Universitet, Bygning 326, Ndr. Ringgade, 8ooo Århus C.

Professor, dr.theol. Niels Knud Andersen, Engvej 31, 296o Rungsted Kyst.

Skoleinspektør Erling Brahm, Vestervang 9, 627o Tønder.

Frimenighedspræst Helge Noe-Nygaard, Trængstrup, 9541 Suldrup.

Organist Thomas Viggo Pedersen, Oldfuxvej 2, 24oo København NV.

Sognepræst S.T. Vestergaard, 631o Broager.

Kvartalsskriftet
Hymnologiske Meddelelser udkommer årligt med 4 numre á omkr. 50 sider.

Udgives af Salmehistorisk Selskab
Københavns Universitet
Institut for Kirkehistorie
Købmagergade 44-46
DK-1150 København K

Medlemsskab af Salmehistorisk Selskab tegnes hos kassereren, Ahlmanns Allé 10, 2900 Hellerup. Giro nr.2 20 11 19. Hos kassereren kan også bestilles ældre årgange af Hymnologiske Meddelelser.

Salmehistorisk Selskabs bestyrelse:

Professor dr.theol. Niels Knud Andersen, *formand.*
Engvej 31, 2960 Rungsted Kyst. Tlf. 02 86 37 72.

Pastor Peter Balslev Clausen, *sekretær, kasserer, redaktør.*
Ahlmanns Allé 10, 2900 Hellerup. Tlf. 01 62 79 27.

Univ.lektor cand.theol. Jørgen I.Jensen, *næstformand.*
Steenstrups Allé 17, 1924 København V. Tlf. 01 37 39 73.

Sognepræst Jens Lyster, *ansvarshavende redaktør.*
Odden præstegård, 4583 Sjællands Odde. Tlf. 03 42 62 96.

Univ.lektor cand.mag. Erik A. Nielsen.
Strindbergsvej 3, 2500 Valby. Tlf. 01 46 60 23.

Organist Henrik Fibiger Nørfelt, *redaktør.(melodistoffet)*
Korsgårdsvej 16, 2920 Charlottenlund. Tlf. 01 63 23 80.

Hymnologiske Meddelelsers redaktion: se under bestyrelsen.

Hymnologiske Meddelelsers støttekreds:

Professor Leif Ludwig Albertsen
Provst teol.dr. Allan Arvastson
Univ.lektor mag.art. Skirne Helg Bruland
Pastor Helge Dahn
Administrator dr.phil. Erik Dal
Statsstipendiat Svein Ellingsen
Biskop Johs.W.Jacobsen
Biskop Johannes Johansen
Professor dr.theol. Theodor Jørgensen
Professor dr.phil. Jens Peter Larsen
Sognepræst Holger Lissner
Pastor Anders Malling
Lektor v.Lærerhøjskolen cand.theol. Kaj Mogensen
Forstander dr.theol. Bent Noack
Docent v.Musikkonservatoriet Ingolf Olsen
Univ.lektor mag.art. Torben Schousboe
Pastor Jørgen Schultz
Generalsekretær pastor Erik Norman Svendsen
Organist mag.art. Ulrich Teuber
Kgl.konfessionarius professor dr.phil. Christian Thodberg

Tidsskriftet udgives med støtte fra Carlsen-Langes Legatstiftelse, Svend Viggo Berendt og hustrus Mindelegat